Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 10/2013, İstanbul 2014, 129-204.

Ahmedî (815/1412-13) ile Behiştî (917/1511-12?)'nin İskender-nâme'lerinin Şekil ve Muhteva Bakımından Karşılaştırılması

BÜNYAMİN AYÇİÇEĞİ*

Comparison of the form and content of Ahmedî (815/1412-13)'s İskender-nâme and Behiştî (917/1511-12?)'s İskender-nâme

ÖZET

Türk edebiyatında bilinen ilk manzum İskender-nâme'nin sahibi olan Ahmedî, Firdevsî ve Nizâmî'nin eserlerini örnek almakla beraber içerik bakımından onlardan farklı bir eser ortaya koymayı başarmıştır. İskender-nâme türü içinde özgün bir yere sahip olan eserin, kendinden sonra yazılan eserlere öncülük ettiği bilinmektedir. Gerek ihtiva ettiği konular gerekse üslup özellikleri bakımından farklılık arz eden bu İskender-nâme'nin, Türk edebiyatında kendinden sonra yazılan İskender-nâmeleri ne ölçüde etkilediği incelenmeye değer bir konudur.

Bu sebeple çalışmada, Ahmedî'den yaklaşık bir asır sonra eserini kaleme alan Behiştî Ahmed Sinan'ın İskender-nâme'siyle Ahmedî'nin İskender-nâme'si şekil ve muhteva unsurları bakımından karşılaştırılmıştır. Türk edebiyatında İskender-nâme geleneği hakkında bilgi verildikten sonra her iki müellifin hayatları, eserleri ve edebî kişilikleri incelenmiş, İskender-nâmelerde işlenen konular mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır. Özellikle bu değerlendirme esnasında öne çıkan unsurlar vurgulanmaya çalışılmıştır. Ahmedî'nin, kendinden sonra yazılan Behiştî'nin eserini şekil ve içerik bakımında ne ölçüde etkilediği incelenmiştir. Ardından tespit edilen benzerlikler ve farklılıklar sıralanmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Ahmedî, Behiştî Ahmed Sinan, İskender-nâme, Karşılaştırma.

ABSTRACT

Ahmedi's İskender-name was the first work in Turkish literature written in verse for İskender poets. Ahmedi's İskender-name_was modelled on Firdevsi's and Nizâmi's books; however, Ahmedi's work differs from Firdevsi and Nizami in content. Ahmedi's pioneering work inspired books written after him. In the present article, Ahmedi's İskender-name will be compared (both form and content) with Behişti's version of İskender-name which appeared a century later. First, the article will discuss the tradition of İskender-name in Turkish literature. Both authors' lives, works and literary personalities will be described. Differences and similarities in topics covered in both Ahmedi's and Behişti's versions of "İskender-name will be examined.

KEYWORDS

Ahmedi, Behişti Ahmed Sinan, İskender-name, Comparison.

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslam Edebiyatı Anabilimdalı, İstanbul *(fuzulibaki@gmail.com)*.

I. GİRİŞ

1. TÜRK EDEBİYATINDA İSKENDER-NÂME GELENEĞİ

Türk edebiyatında İskender-nâme geleneği İran'da yazılmış eserlerin örnek alınmasıyla başlamıştır; ancak ortaya konan eserler İran'dakilerin taklidi olmayıp orijinal unsurlar barındırmaktadır. Türk edebiyatında İskender hikâyelerinin çoğunlukla manzum olarak kaleme alındığı görülmektedir. İsmail Ünver, Türk edebiyatında yazılmış mensur İskender hikâyelerinin de İskender tarihi özelliği barındırdığını, çoğunlukla İskender'in tarihî kişiliğini öne çıkardığını (Ünver 1975: 121) ifade etmektedir.

Eldeki bilgiler Türk edebiyatında İskender hikâyesinin müstakil bir eser olarak XIV. yy.da ele alınmaya başlandığını göstermektedir. Bununla beraber Kaşgarlı Mahmud (ö. 477/1084-85)'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinde "Çigil", "Uygur", "Tutmaç" ve "Türkmen" kelimelerini açıklarken Zülkarneyn'den söz etmesi ve onu Fars diliyle konuşturması, İskender'in Türkler arasında önceleri bir İran hükümdarı olarak tanındığını gösterir (Ünver 1999: 558). Türk edebiyatında bazı mensur İskendernâmeler; İskender-nâme, Kıssa-i İskender gibi adlarla kaynaklarda zikredilmektedir. Bunların birkaçı Hamzavî (ö. 818/1415?)'ye atfedilmiştir. Kimi ciltlerin içinde Ahmedî (ö. 815/1412-13)'nin adını taşıyan manzumeler de bulunmaktadır. Bu ciltler *İskender-nâme* değil *Hamza-nâme*'dir.[1]

---

[1] Mensur İskender-nâme nüshalarını Agâh Sırrı Levend şu şekilde tespit etmiştir: Topkapı Revan nr. 481-482 ve 818; Hazine Ktp., nr. 679 ve 1535-1557; III.Ahmet Ktp., nr. 580. Agâh Sırrı Levend, "Divan Edebiyatında Hikâyeler", *TDAY Belleten*, TDK Yay., Ankara 1967, S.266, 105.

Ayrıca Türkolog György Hazai tarafından editörlüğü yapılan *Archivum Ottomanicum* dergisinde, kendisi tarafından kaleme alınan bir makalede mensur bir *İskender-nâme*'den bahsedilmektedir. *Târih-i Engürüs* ana başlığı, *İskender-nâme* alt başlığıyla tarif edilen eser Macar Bilimler Akademisi Şarkiyat Kütüphanesi'ndede F.57'de kayıtlıdır. György Hazai, eserin detaylı bir incelemesini ve metnini makalede sunmuştur: György Hazai, Ein "İskendernāme" Als Polıtısche Zweckschrift Aus Der Zeit Von Süleymān Dem Prachtigen", *Archivum Ottomanicum*, XIV, 1995-1996.

İsmail Ünver, Türk edebiyatında müstakil İskender-nâmeler dışında, farklı konularda yazılmış mesneviler içinde de İskender'le ilgili hikâyelerin yer aldığını söyleyerek Taşlıcalı Yahyâ (ö. 990/1582)'nın *Gencîne-i Râz* mesnevisinin baş tarafındaki 21 beyitlik İskender hikâyesini örnek gösterir.[2] Ayrıca XVII. yy. şairlerinden Nâlî'nin (ö. 1085-86/ 1674-75) *Tuhfetü'l-Emsâl ve Eş'âr* adlı eserinin içinde yer alan "Hikâyet-i İskender"[3] adlı 173 beyitten müteşekkil üçüncü bölümde İskender hikâyesi yer almaktadır (Ünver 1975: 348-349).

Türk edebiyatında tespit edilebilmiş müstakil manzum altı İskender-nâme bulunmaktadır. Bunlardan ilki makalenin de konusuna dâhil olan Ahmedî'nin (ö. 815/1412-13) *İskender-nâme*'sidir. Müellifi ve eseri üzerinde ilgili bölümde detaylı olarak durulacaktır.

Türk edebiyatında yazılan ikinci manzum *İskender-nâme*, Ahmedî'nin kardeşi olan Hamzavî (ö. 818/1415?)'ye âittir.[4] Asıl adı ve ölüm tarihi bilinmemekle beraber Ahmedî'yle aynı dönemde yaşadığı söylenebilir. Hamzavî mahlası kendisine, Hz. Hamza'nın savaşlarını anlattığı *Hamza-nâme* adlı eserinden dolayı verilmiştir. İskender konusunu işlediği mesnevisi, *Kıssa-i İskender* ya da *Kitâb-ı İskender* olarak adlandırılmaktadır. Bazı konuları Ahmedî'nin İskender-nâmesi'yle paralellik gösterse de eser, halkın anlayabilmesini amaçladığı için sade bir dille yazılmıştır (Kalfa 1994: 4). Ahmedî'nin ve Hamzavî'nin eserleri arasında, olayların seyri açısından farklılıklar bulunmaktadır.

---

[2] Bu eser yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır: Bekir Çınar, *Taşlıcalı Yahya Gencîne-i Râz İnceleme, Metin, İndeks,* Erciyes Üniv., Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1995.

[3] Bu eser, yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır: Bahir Şelçuk, *Nâlî Mehmed Efendi Tuhfetü'l Emsâl (İnceleme-Metin-Dizin)*, Malatya 1999. http://ekitap.kultur.gov.tr /dosya/1-292430/h/nali-mehmed-efendi---tuhfetul-emsal.pdf, E.T.: 23.11.2013.

[4] Hamzavî'nin eseri üzerine yüksek lisans tezleri yapılmıştır: Aysun Akyol, *Hamzavî Kıssa-ı İskender Metin Sözlüğü ve Dilbilgisi Özellikleri*, Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1990; Nesrin Feyzioğlu, *İskender-nâme üzerine bir inceleme*, Atatürk Üniv., Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1991; Mahir Kalfa, *Kıssa-i İskender 301a-405a (Giriş-Metin-Dizin)*, Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.

Türk edebiyatında üçüncü olarak olarak yazılan *İskender-nâme*, Ali Şir Nevâî'nin (ö. 906/1501) *Sedd-i İskenderî* adlı eseridir.[5] Nevâî'nin *Hamse*'sinde beşinci mesnevi olan *Sedd-i İskenderî*, Nizâmî'nin *İskender-nâme*'siyle Emir Husrev'in *Âyîne-i İskenderî*'sine cevap olarak kaleme alınmıştır. Eserin vezni "fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl"dür.

Sedd-i İskenderî'nin konusu *Şehnâme*'den alınmış olsa da Nevâî'nin, Nizâmî'nin eserini temel olarak aldığı söylenebilir (Tören 2001: 9). *Sedd-i İskenderî*'de öne çıkan özellik, hikâyenin bölümlere ayrılarak her bölümün sonuna konu ile ilgili düşünce, hale uygun hikâye, İskender'in Aristo'ya sorusu ve Aristo'nun cevabı olarak dört parçanın eklenmiş olmasıdır (Levend 1965: I/178).

Karamanlı Figânî'nin (ö. 938/1532) İskender-nâme'si, Türk edebiyatında yazılan İskender-nâmeler içinde dördüncü sırada yer almaktadır. II. Bâyezid'in oğlu Şehzade Abdullah'ın çevresindeki şairlerden olan Karamanlı Figânî'nin eseri çeşitli tezkirelerce zikredilmiş olsa da eserin bugün nerede olduğu bilinmemektedir (Ünver 1999: 559). *Figânî ve Dîvânçesi* adlı çalışmasında Abdülkadir Karahan müellifin Türkçe manzum *İskender-nâme*'sinden Bağdatlı İsmail Paşa'nın bahsettiğini (Karahan 1966: IX) söylemekte, A. Sırrı Levend de Figânî'ye ait bir *İskender-nâme*'yi (Levend 1967: 105) haber vermektedir.

Kaynaklarda 1528 ile 1539 tarihleri arasında ölmüş olabileceği söylenen Ahmed-i Rıdvan'ın da *İskender-nâme*'si bulunmaktadır.[6] Ahmed-i Rıdvan, İskender-nâme'yi II. Bayezid (1481-1512) için kaleme almıştır. Vezin, plan, konunun işlenişi bakımından Ahmedî'den etkilenen müellifin eseri yaklâşık 8300 beyittir. Eser, "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Ahmedî'nin *İskender-nâme*'siyle hemen hemen aynı konu sıralamasına sahiptir (Ünver 1986: 102-103).

Agâh Sırrı Levend, Ahmed-i Rıdvan'ın Ahmedî'nin *İskender-nâme*'sini adım adım takip ettiğini hatta bazı yerlerde kelimelerin yerini

---

[5] Bu eser Hatice Tören tarafından çalışılmıştır: Hatice Tören, *Alî Şîr Nevâyî Sedd-i İskenderî (İnceleme-Metin)*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2001.

[6] Bu eser İsmail Avcı tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır: İsmail Avcı, *Türk Edebiyatında İskender-nâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskender-nâmesi* , Balıkesir Ünv., Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Doktora Tezi, Balıkesir 2013.

değiştirerek onun bir benzerini meydana getirdiğini söyler. Bazı özellikleriyle de Ahmed-i Rıdvan'ın bu eserini yeni bir *İskender-nâme* nüshası olarak üzerinde durulmaya değer görür (Levend 1951: 30-31).

Ayrıca asıl adı Kadı Abdülhay olan Hayâtî mahlaslı bir şairin *İskender-nâme*'sinin varlığı bilinmektedir. Ancak bu eserin Ahmed-i Rıdvan'ın İskender-nâme'sinden intihal olduğu ispatlanmıştır (Ünver 1986: 84-96).

Son olarak tespit edilebilmiş müstakil manzum İskender-nâme, makalenin de konusuna dâhil olan Behiştî Ahmed Sinan'a (917/1511-12?) âittir. Bu eser ve müellifi üzerinde ilgili bölümde detaylı durulacaktır.

2. AHMEDÎ'NİN HAYATI VE *İSKENDER-NÂME*'Sİ[7]

Yaklâşık 735/1334-35 yılında doğduğu söylenen Ahmedî'nin asıl adının Tâcüddin İbrâhim bin Hızır olduğu üzerinde birçok araştırmacı ittifak etmiştir (Ünver 1983: 3). Ahmedî'nin nerede doğduğu ve ilköğrenimini nerede yaptığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bir dönem Mısır'da bulunduğu, ardından Germiyan sarayında, Aydınoğulları beyliğinde ve son olarak da Osmanoğulları'nda yaşadığı bilinmektedir. Şairin seksen yaşını geçmiş olarak Amasya'da öldüğü kaynaklarda belirtilmektedir (Ünver 1983: 3).

Ahmedî'nin *İskender-nâme*'den başka *Divân*[8], *Tervîhü'l-Ervâh*, *Esrârnâme çevirisi*, *Bedâyiü's-sihr fî Sanâyi'i'ş-şi'r*, *Mirkâtü'l-edeb*, *Mizânü'l-edeb*, *Kasîde-i Sarsarî Şerhi*, *Cemşîd ü Hurşid*[9] adlı eserleri bulunmaktadır.[10]

Türk edebiyatında ilk manzum *İskender-nâme* 1390'da Ahmedî tarafından yazılmıştır. Firdevsî ve Nizâmî'nin eserlerini tercüme etmeyerek

---

[7] Bu eser İsmail Ünver ve Yaşar Akdoğan tarafından çalışılmıştır: İsmail Ünver, *Ahmedî İskender-nâme İnceleme-Tıpkıbasım*, TDK Yay., Ankara 1983; Yaşar Akdoğan, *Ahmedî İskender-nâme*, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219053/h/ahmediskendernameyasarakdogan.pdf E. T.: 26.10.2013

[8] Detaylı bilgi için bk.: Yaşar Akdoğan, *Ahmedî Divanı'ndan Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988.

[9] Detaylı bilgi için bk.: Mehmet Akalın, *Ahmedî Cemşîd ü Hurşid (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniveristesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1975.

[10] Ahmedî'nin eserleri hakkında detaylı bilgi için bk.: Yaşar Akdoğan, *İskendername'den Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

onlardan orijinal bir eser ortaya koymayı başarmıştır. *İskender-nâme*, Germiyanoğlu Mir Süleyman (1361-1387) için yazılmaya başlanmış, Yıldırım Bâyezid (1389-1403)'in büyük oğlu Emir Süleyman (1411)'a sunulmuştur. 8754 beyit ihtiva eden eserde İskender'le ilgili asıl kısımlar 5894 beyittir. Eser, "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezniyle yazılmıştır (Çelebioğlu 1999: 67-68).

Mesnevinin; besmeleyle başlayan bir girişten sonra, fahriye, şem' ile pervane, şem' ile micmer münazarası, söze dair, tevhid, na't, ve hasb-i hâl gibi bölümlerde ihtiva ettiği konular şunlardır:

İskender'in doğumu, tahsili, tahta çıkışı; hayatın aslını Aristo, Eflatun ve Bokrat'tan sorması; bir meleğin ona kılıç vererek cihan hâkimiyetini müjdelemesi, İran şahı Dârâb ile çarpışarak onu yenmesi; İskender'in Sistan şahının kızı Gülşah'la aşkı; İskender'in Fûr-ı Hindî'yi yenmesi; Çin hâkimiyeti ve Şark yolculuğu; Türkleri Hak dinine çağırması, Sedd-i Ye'cüc ve Me'cüc'ün yapılması; Hızır'la konuşmaları ve ona yoldaş olması; bir müddet sonra hastalanıp ölmesi ve vasiyeti üzerine İskenderiye'ye defnolunması (Çelebioğlu 1999: 68-69).

Ahmedî, hayatının son dönemlerine kadar eserini tekrar ele alarak ona ilavelerde bulunmuştur. İsmail Ünver, Ahmedî'nin *İskender-nâme*'sinin değerini anlattığı bölümde şairin eserine, İskender'in Gülşah'la aşkı, Hint adalarını gezmesi, Mevlid bölümü, Osmanlı tarihi ve zamanın bilimlerini anlattığı bölümler gibi, başka şairlerde bulunmayan bölümler eklediğini söyler. Esere eklenen küçük hikâyelerin ve motiflerin öbür manzum İskender hikâyelerinde görülmediğini, bunlardan hareketle de Ahmedî'nin eserine tercüme diyenlerin yanıldığını, eserin orijinal bir eser sayılabileceğini ifade eder (Ünver 1975: 160-161).

3. BEHİŞTÎ AHMED SİNAN'IN (917/1511-12?) HAYATI VE *İSKENDER-NÂME*'Sİ

Behiştî'nin doğum yeri hakkında incelenen kaynaklarda ve eserlerinde herhangi bir bilgi bulunmazken yapılan son çalışmalardan elde edilen bilgilere göre onun 877/1472-73 senesinde doğmuş olmasının kuvvetle muhtemel olduğu söylenebilir.

Behiştî'nin babasının adı kaynaklarda Karıştıran Süleyman olarak geçmektedir. Behiştî, babasının vefatının ardından II. Bayezid (1481-1512)'in sarayına intisap eder. Şairin, II. Bayezid'le yaşanan bazı tatsızlıklar nedeniyle Sultan Hüseyn-i Baykara (911/1506)'nın yanına gittiği bilinmektedir. Bir süre burada kaldıktan sonra, Hüseyn-i Baykara'nın ve Ali Şîr Nevâî (906/1501)'nin ricalarıyla müellif, tekrar İstanbul'a dönmüştür (Kılıç 2010: I/438; Kutluk 1981: I/225).

İskender-nâme; *Şeh-nâme* ve *Kutadgu Bilig* vezni olarak bilinen "fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl" vezniyle ve 5781 beyit halinde yazılmıştır.

Behiştî'nin ne zaman öldüğüyle ilgili kesin bir bilgi yoktur. Fatma Kaytaz'ın *Behiştî Târihi/Tevârih-i Âl-i Osman* üzerine yaptığı doktora tezinde şairin, 1511-12 yıllarında vefat ettiği ya da bu yıllardan sonra bir süre daha yaşadığına dair bilgilere ulaşıldığı söylenmektedir.[11]

Behiştî'nin; *Hamse'si*, *Behiştî Târihi/Tevârih-i Âl-i Osman* ve *Divan*'ı olduğu bilinmektedir. *Divan*'ının nerede olduğu henüz tespit edilememiştir.[12]

Kaynaklardan hareketle Behiştî'nin, etkileyici bir şiir gücüne sahip olduğu, Türkçeyi şiir dili olarak ustaca kullandığı, ilim sahibi kişiliğini edebî gücünü de kullanarak eserlerine yansıttığı, devrinde edebî ve ilmî çevrelerde söz sahibi olduğu söylenebilir.

II. İKİ ESERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Ahmedî'nin *İskender-nâme*'sinin Türk edebiyatında bilinen ilk *İskender-nâme* olması ve İran edebiyatında yazılan *İskender-nâme*'lerden içerik olarak farklılıklar barındırması, eserin önemini ortaya koymaktadır.[13]

---

[11] Fatma Kaytaz'ın doktora çalışması için bk.: Fatma Kaytaz, *Behiştî Târihi (791-907 / 1389-1502) (Giriş, Metin, Dizin)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.

[12] Behiştî'nin eserleriyle ilgili detaylı bilgi için bk.: Bünyamin Ayçiçeği, *Behiştî Ahmed Sinan'ın (ö. 917/1511-12?) İskender-nâme'si (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

[13] Ahmedî'nin eserinin önemi hakkında detaylı bilgi için bk.: İsmail Ünver, *Ahmedî İskender-nâme İnceleme-Tıpkıbasım*, TDK Yay., Ankara 1983; İsmail Ünver , "İskender", *DİA*, XXII, İstanbul 1999, s. 557-559.

Behiştî'nin *İskender-nâme*'si ile Ahmedî'nin eserinin benzer ve farklı yönlerinin ortaya konulması, şairlerin etkilendikleri geleneği tespit etmek bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmada iki eser şekil, tertip hususiyetleri ve muhteva bakımından karşılaştırılacak, Ahmedî'den yaklâşık bir asır sonra eserini ortaya koymuş olan Behiştî'nin Ahmedî'den ne ölçüde etkilendiği tespit edilmeye çalışılacaktır.

A. ŞEKİL VE TERTİP HUSUSİYETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

1. TERTİP HUSUSİYETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Ahmedî, eserinin başlangıç bölümünü klasik mesnevi anlayışı içinde düzenlemiştir. 306 beyit halinde düzenlenen başlangıç bölümü besmeleyle başlayan bir girişten ve fahriye, şem' ile pervane, şem' ile micmer münazarası, söze dair, tevhid, na't, ve hasb-i hâl gibi bölümleri ihtiva etmektedir (Ünver 1983: 21-22). Ardından İskender'in doğumu, tahsili, tahta çıkışı; hayatın aslını Aristo, Eflatun ve Bokrat'tan sorması; bir meleğin ona kılıç vererek cihan hâkimiyetini müjdelemesi, İran şahı Dârâb ile çarpışarak onu yenmesi; İskender'in Sistan şahının kızı Gülşah'la aşkı; İskender'in Fûr-ı Hindî'yi yenmesi; Çin hâkimiyeti ve Şark yolculuğu; Türkleri Hak dinine çağırması, Sedd-i Ye'cüc ve Me'cüc'ün yapılması; Hızır'la konuşmaları ve ona yoldaş olması; bir müddet sonra hastalanıp ölmesi ve vasiyeti üzerine İskenderiye'ye defnolunması (Çelebioğlu 1999: 68-69) anlatılır.

Ahmedî'nin eserinde "dâstânlar" tertip hususiyetleri bakımından önem arz etmektedir. Müellif eserini "dâstân" diye adlandırdığı bölümler üzerine kurmuştur. Her "dâstân"; mukaddime-i dâstân, matla-ı dâstân, hâtime-i dâstân olmak üzere üç ana bölüme ayrılmaktadır. Bu bölümlerin oluşumu ve içeriği İsmail Ünver tarafından detaylı bir şekilde incelenmiştir.[14]

[14] Bu "dâstân"ların her biri hakkında yapılmış detaylı inceleme için bk.: İsmail Ünver, *Ahmedî İskender-nâme İnceleme-Tıpkıbasım*, TDK Yay., Ankara 1983, s. 21-24.

Behiştî *İskender-nâme*'sinin bütün bölümlerinde sadece mesnevî nazım şeklini tercih etmiştir. Klasik mesnevî anlayışı içinde tertip edilmiş eser tevhid, münâcât, na't, mi'râc, dört büyük halifenin medhi, sebeb-i te'lif, II. Bayezid'e övgü, şairin kendini övdüğü bölüm ve asıl konunun anlatıldığı bölümün ardından 5715-5781. beyitler arasındaki "Hâtime-i Kitâb" başlığıyla nihayete ermektedir.

İki eser arasında tertip hususiyetleri bakımından farklılık arz eden hususlar şunlardır:

1.1. Başlık Kullanma

Ahmedî'nin eserinde her bölümden önce, bölümün beyit sayısının çokluğuna, bölümün diğer bölümlerden farklılık arz etmesine bakılmaksızın, sıklıkla başlık kullanılmıştır. Aynı konunun anlatıldığı yerlerde bile ara başlıklar kullanılmıştır. Bu da metnin daha kolay anlaşılmasını, beyitler okunmadan önce nelerden bahsettiğine dair ön fikir edinilmesini, içeriğe önceden hâkim olunmasını sağlamaktadır. Behiştî'de ise durum böyle değildir. Şair, her konu öncesinde başlık kullanmayı tercih etmemiştir. Bu durum sebebiyle Ahmedî'nin eserinde 457 başlık bulunurken Behiştî'de 36 başlık bulunmaktadır.[15]

1.2. Sebeb-i Telif Bölümü

Ahmedî'de eserin niçin yazıldığının anlatıldığı "sebeb-i telif" bölümü bulunmamaktadır. Bu durumu ilk olarak İsmail Ünver tespit etmiş, eserin klasik mesnevi anlayışı içinde düzenlenmesine rağmen sebeb-i telif bölümüne yer vermediğini dile getirmiştir (Ünver 1983: 21).

Behiştî'de ise sebeb-i telif bölümü bulunmaktadır. 240-329. beyitler arasında "Sebeb-i Te'līf-i în Kitâb-ı Müstetâb" başlığıyla eserin yazılış sebebi izah edilir. Bir gün mahzun bir vaziyette oturuken ölümün yaklaştığını hisseden Behiştî, Hızır gibi ebedî hayata kavuşmak için Âb-ı

[15] Ahmedî'nin *İskender-nâme*'sindeki başlıkların detaylı izahı hakkında bk.: İsmail Ünver, *a.g.e.*, s. 34-46.

Hayât'ı içmek ister. Güzel bir eser ortaya koyup nâmının cümle âleme yayılmasını arzu eder. Bu sebeple de eserini kaleme alır.

1.3. Dâstânlar

Ahmedî'nin eserinde "dâstânlar"ın tertip hususiyetleri bakımından önem arz ettiği görülmektedir. Her "dâstân"; mukaddime-i dâstân, matla-ı dâstân, hâtime-i dâstân olmak üzere üç ana bölüme ayrılmaktadır. Her dâstânın başında müellif; bülbüle, papağana ya da içki sunan güzele seslenir. Genellikle dâstânların mukaddimesinde, Ahmedî'nin ruh haline göre ilkbahar, sonbahar veya yaz tasvirleri yer almaktadır (Ünver 1983: 21).

Ardından "matla-ı dâstân" veya "âgâz-ı dâstân" başlığıyla asıl olay anlatılmaya başlanır. Sonrasında da "hâtime-i dâstân, der-temsîl ve hâtime-i dâstân" gibi başlıklarla dâstânda anlatılan olaylar sona erdirilir. Ahmedî bu bölümlerde anlatılanların birer simge olduğunu ve asıl anlatmak istediklerini dâstânların sonunda ifade eder.[16] Behiştî'de böyle bir duruma rastlanmamaktadır.

2. ŞEKİL HUSUSİYETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Ahmedî eserinin başlangıç bölümünü klasik mesnevi anlayışı içinde düzenlemiştir. 306 beyit halinde düzenlenen başlangıç bölümü besmeleyle başlayan bir girişten sonra; fahriye, şem' ile pervane, şem' ile micmer münazarası, söze dair, tevhid, na't, ve hasb-i hâl gibi bölümleri ihtiva etmektedir. Ardından asıl konuya giriş yapan şair "dâstân" başlıklarıyla anlatmak istediği konulara temas etmektedir. Muhteva hususiyetlerinde daha detaylı ele alınacak olan mevlid bölümü 625 beyit halinde 51^{b}-57^{a} varakları arasında yer almaktadır. 8710-8734. beyitler arasında "der-temsîl ve hâtime-i kitâb" ve 8737-8754. beyitler arasında " târîh-i nazm-ı İskender" başlıklarıyla esere son verilir.

---

[16] İsmail Ünver, *a.g.e.*, s. 23. Bu husus muhteva hususiyetlerinde "Temsillerle Anlatma" bölümünde detaylı bir şekilde incelenecektir. Burada sadece, tertip özelliği olarak önemi üzerinde durulmuştur.

Behiştî *İskender-nâme*'sinin bütün bölümlerinde sadece mesnevî nazım şeklini tercih etmiştir. Klasik mesnevî anlayışı içinde tertip edilmiş eserin 1-56. beyitler arasında tevhid; 57-107. beyitler arasında münâcât; 108-138. beyitler arasında na't; 139-213. beyitler arasında mi'râc; 214-239. beyitler arasında dört büyük halifenin medhi; 240-329. beyitler arasında sebeb-i te'līf; 330-425. beyitler arasında da II. Bayezid'e övgü yer almaktadır. 426-463. beyitler arasında şairin kendini övdüğü medih bölümü bulunmaktadır. 464-499. beyitler arasında da asıl konuya giriş yapılmaktadır. Asıl konunun anlatıldığı bölümün ardından şair, 5715-5781. beyitler arasında "Hâtime-i Kitâb" başlığıyla eserini nihayete erdirmiştir.

2.1. Beyit Sayısı

Ahmedî'nin eserinin beyit sayısına dair birçok farklı şey söylenmiştir. Eserin beyit sayısı hakkında 7000 civarından 10.000'e kadar çeşitli rakamlar kaynaklarda yer almaktadır. Ünver; İstanbul, Ankara ve Konya kitaplıklarında gördüğü 22 yazmayı beyit sayısına göre üç grupta incelemiştir: 8250 beyitten çok olan altı yazma; beyit sayısı 7000-8250 arasında dokuz yazma, beyit sayısı 7000'den az olan yedi yazma (Ünver 1983: 15).

Ünver, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 921'de kayıtlı olan 8754 beyitle en hacimli *İskender-nâme* üzerinde bir inceleme yapmış ve eserin tıpkıbasımını vermiştir. Eserin farklı beyit sayılarına sahip olması, müellifin zaman içinde eserine çeşitli eklemeler yapmış olmasından kaynaklanmaktadır. Eserin sonunda 792/1390 senesinde bitirildiği söyleniyorsa da yapılan incelemeler şairin ölüm yılı olan 815/1413'e kadar bazı eklemeler ve düzeltmeler yapıldığını göstermektedir (Akdoğan 1988: 61).

Behiştî'nin eserinin bilinen tek nüshasında 5781 beyit bulunmaktadır. Ancak bu nüshada bazı varakların kayıp olduğu bilinmektedir. Eserde bazı minyatürler de yer aldığından, bu varaklarda minyatür de olabileceği hesaba katılırsa eserin tam beyit sayısının ancak başka nüshaların bulunmasıyla tespit edilebileceği söylenebilir.

2.2. Vezin

Ahmedî eserini "fâʻilâtün fâʻilâtün fâʻilün" vezniyle kaleme almıştır. Eserde gazel nazım şekliyle yazılmış bölümlerde de aynı vezin kullanılmıştır.

Aruz terimi olarak kısa hecenin aruz ölçüsüne uydurulmak üzere uzatılmasına imâle, Türkçe kelimelerde uzun sesli bulunmadığı için kısa okunması gereken hecelerin uzun okunmasına imâle-i maksûre denir ve aruz uygulamasında hata sayılır (İpekten 1986: 27). Ahmedî'nin birçok yerde imâle-i maksûre yaptığı, bunu hata olarak görmediği ve buna dikkat etmediği görülmektedir. Bu durumu gösteren bazı örnekler şöyledir:

Saltanat*la* oldı halkun fahrı ol
Kendüz*ine* fahr idindi fakrı ol (b. 255)

*Biz*e Keyhusrevden ol*dı* tâc u taht
Hem Ferîdûn*da*n iriş*di* mülk ü baht (b. 1002)

Pes gerek var*du*gun *ana bi*lesin
Hem ana lâyık ya*ra*gun *kı*lasın (b. 4984)

Arapça ve Farsça kelimelerde bir uzun heceyi ya da sonu iki sessiz harfle veya hemze ile biten bir heceyi biri uzun diğeri kısa olmak üzere iki hece olarak okumaya imâle-i memdûde denir. Bu aruzda kusur sayılmadığı gibi şairlerce çoğu kez ahengi artırmak için özellikle yapılmıştır (İpekten 1986: 31). Ahmedî birçok yerde imâle-i memdûde yapmıştır.

*Far*zdur kim varlığını bilesin
Birligini dahı rûşen kılasın (b. 619)

Şöyle kim nec*câr* bıçgu-y-la diler
Agacı vü miskab-ıla hem deler (b. 2747)

Aruz terimi olarak uzun okunması gereken hecelerin kısa okunmasına zihaf denir. Ahmedî nâdir olarak zihaf yapmıştır.

Leşker-i cinn bâ*kî* evsâf-ı beşer
K'anda yohdur hayra oldur cümle şer (b. 4234)

Mahv olup bulur göge şebnem zuhûr
Fâ*nî* olmayınca olmaz şem' nûr (b. 7481)

Behiştî eserin bütününde, *Şeh-nâme'*de ve *Kutadgu Bilig'*de kullanılan "fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl" veznini kullanmıştır. Her şairde olduğu gibi Behiştî'de de bazı aruz tasarrufları görülmektedir.

Behiştî'nin de Ahmedî gibi birçok yerde imâle-i maksûre yaptığı ve buna dikkat etmediği görülmektedir. Bu durumu gösteren bazı örnekler şöyledir:

Sa*na ya*raşur pâdişahlık hemân
Ki sultanlıgundur senün câvidân (b. 3)

Ne denl*ü* ki fikr eyley*e* 'akl-ı nâs
'Asâs*ı*na şâhun bul*a*maz kıyâs (b. 391)

Bu yol*da* sü*ri*nür idüm hâme-vâr
Geçer*di* gam u derd i*le* rûzigâr (b. 5741)

Behiştî de birçok yerde imâle-i memdûde yapmıştır:

Selâ*tîn* çoḳdur velî şâh-ı Rûm
Ara yirde şeh*bâz* bâkîsi bûm (b.1619)

Bir aylık yola dek sadâ-yı sipâh
Gider gâlibâ iy cihân-*gîr* şâh (b. 3066)

Hudâ vakfıdur gele iy *dûr*-bîn
Hakun vakfı olsa 'aceb mi emîn (b. 5495)

Kusur olarak görülen zihafı Behiştî nadiren de olsa yapmıştır:

İder lutf ile nâkıs olanı tâm
Tamâm ol-durur bâ*kî*si nâ-tamâm (b. 56)

Olur aña her *cüzvî* çünkim su'âl
Gerek dinleye itseler 'arż-ı hâl (b. 4153)

Her iki şairin de imâle-i maksûreyi bir kusur olarak görmediği, nadiren de olsa zihaf yaptıkları görülmekte, eserlerinde aruzu başarılı bir şekilde kullandıkları tespit edilmektedir.

2.3. Kullanılan Nazım Biçimleri

Ahmedî eserini mesnevî nazım biçimine göre yazmıştır. Mesnevîler genellikle belli bir tertibe göre yazılır. Klâsik mesnevi tertibinde başta Allâh'ın birliğinden bahseden tevhit, Allâh'a yakarışın olduğu münacaat, Hz. Peygamber için söylenmiş na't, eserin yazıldığı kişiye övgüyü içeren methiye bölümleri yer alır. Ardından eserin yazılış sebebinin anlatıldığı "sebeb-i telif" bölümü bulunur. Sonrasında da eserin asıl ve en uzun bölümü başlar. Ardından eserin bitirildiği "hâtime" bölümü yer alır (Kılıç 2002: 217-218).[17] Mesnevilerde bazen konu arasında kaside ve gazeller bulunabilir. Bu şiirler, konuda ve ahenkte meydana gelebilecek tek düzeliği gidermek için yazılır (Kılıç 2002: 218).[18]

Ahmedî eserinde yer yer gazellere de yer vermiştir. Mesnevîde 1434-1440. beyitler arasında, 1462-1469. beyitler arasında, 1600-1607. beyitler arasında,1659-1665. arasında, 1813-1819. beyitler arasında, 1874-1880. beyitler arasında gazel nazım şekliyle söylenmiş şiirler yer almaktadır.

Örnek olması bakımından bir gazel buraya alınmıştır:

GAZEL

Âşık oldum hâlüm añlamaz habîb
Derd-mendem derdümi bilmez tabîb (b. 1874)

Görse ol zülfi ki ben akdindeyim
Ola mecnûn her hamında biñ lebîb (b. 1875)

Sinüm-içün bini bî-gân'itdi hîş
Kaldum uş kavmüm arasında garîb (b. 1876)

---

[17] Ayrıca Türk edebiyatındaki mesneviler ve kuruluş düzenleri hakkında detaylı bilgi için bk.:, Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevî (XV. yy.'a kadar)*, Kitabevi Yay., İstanbul 1999.

[18] Filiz Kılıç, *a.g.m.*, s. 218.

Bu aceb kim baña cüz' derd ü ta'ab
Olmadı hüsnüñ nısâbından nasîb (b. 1877)

Gâh hâcib cevr ider cânuma
Gâh cevr ider baña ayni rakîb (b. 1878)

Karşuña efgân iderem rûz u şeb
Nitekim gül karşusına andelîb (b. 1879)

Hâcetüm yüzüñ saçuñdur subh u şâm
Kim görem hayr-ıla v'Allâhü'l-mücîb (b. 1880)

Behiştî'de ise mesnevî nazım şeklinden başka bir nazım şekli kullanılmamıştır. Eser, 5781 beyit halinde sadece mesnevî nazım şekli kullanılarak kaleme alınmıştır.

B. MUHTEVA HUSUSİYETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

1. ŞAHIS ÖRGÜSÜ

İskender-nâme hikâyesinin dışında bir cihan tarihi ve mevlid bölümlerini de barındıran Ahmedî'de şahıs kadrosu oldukça kalabalıktır. Hikâyede geçen şahıslar tespit edilebildiği kadarıyla şunlardır: Aristo, Ârzû Ümmîd, Behmen, Behrâm b. Behrâm, Behrâm, Behrâm-ı Gûr, Bokrat, Dârâb, Dört Büyük Halife ve Diğer Emevî-Abbasî halifeleri, Eflâtun, Efrasiyâb, Erdeşîr, Fûr, Gülşah, Güştâsb, Hızır, Husrev-i Pervîz, Hürmüz, Hz. Adem'den itibaren Hz. Peygamber'e kadar gelen bütün peygamberler, İskender, Kaydâfe, Kayser, Keyd, Key-kâvus, Key-kûbad, Keyûmers, Kubâd, Luhrâsb, Mâhâr, Mâhyâr, Mânî, Mezdek, Moğol ve İlhanlı hükümdarları, Nersi, Nizâmî, Nûşinrevân, Osmanlılar'da Ertuğrul Gazî'den Emir Süleyman'a kadar bütün hükümdarlar, Pîrûz, Pûrân Duht, Sokrat, Su'day, Şâpûr, Şehrbânû, Şeyhoğlu, Tahmasb, Tamgaç, Ye'cüc ve Me'cüc, Yezdicerd, Zülkarneyn-i Evvel.

Behiştî'nin eserinde Ahmedî'ye nazaran şahıs kadrosu sınırlıdır. Eserde cihan tarihi ve mevlid bölümlerinin bulunmayışının şahıs kadrosunu sınırladığı söylenebilir. Behiştî'de yer alan şahıslar şunlardır: Ah-

medî, Anûşinrevân, Aristo, Bânû, Bertâs-ı Rûs, Bâyezîd Hân, Behmen, Behram, Behemen, Belinâs, Cem, Cemşîd, Dahhâk, Dârâ, Dârâb, Eyyûb-ı Ensârî, Feridûn, Firdevsî, Gerşâsb, Hâbil, Halîl, Hatîb, Hatîfî, Hermes, Hızır, İlyâs, Kandarûş, Kantâl, Kaydâfe, Kaytâs, Keyd, Key-husrev, Key-kubâd, Keyûmers, Mesîh, Muhantas, Mustafa, Müjdad, Nizamî, Rüstem, Süleymân, Şâh Mahmûd, Şeddâd, Şeyhî, Yusuf.

Eserler arasındaki şahıs kadrosunda öne çıkan bazı unsurlar, özellikle hikâyenin ana temasını oluşturan İskender'le ilgili hususlar ve onun diğer şahıslarla olan durumu alt başlıklar halinde incelenecektir.

1.1. Hakîmlerin İskender'le Olan İlişkileri

Ahmedî'de dört tane hakîm bulunmaktadır: Aristo (MÖ. 322), Eflatun (MÖ. 347), Hipokrat (MÖ. 375?) ve Sokrat (MÖ. 399). İskender bu dört hakîmden kenisine pend-nâme yazmalarını ister. Behiştî'de, Ahmedî'den farklı olarak, bu dört hakîmin yanında Hermes'in de pend-nâmesi bulunmaktadır.

Ahmedî'de genellikle hakîmler benzer konulardan bahsetmektedir. İskender hükümdarlık vazifesini alınca hâkimiyeti altındaki yerleri daha düzgün idare edebilmek için pend-nâme yazılmasını isterken Behiştî'de İskender, artık ömrünün sonlarına doğru sefere çıkmak istediğini ve yolda kendisine rehberlik etmesi için pend-nâme yazılmasını istemektedir. Ahmedî'de her hakîm genellikle aynı yönde tavsiyelerde bulunurken Behiştî'de her hakîm genelikle kendi uzmanlık dalına yönelik tavsiyelerde bulunmaktadır.

Ahmedî'de İskender'in pend-nâme yazdırmak için hakîmleri toplaması ve devletinin artması için tavsiyelerini yazmalarını istemesi 686-692. beyitler arasında geçmektedir.

Pes did'İskender ki dîn işin beyân
İtdi Hızr u bize gösterdi ayân (b. 686)

Söz budur böyle idelüm i'tikâd
Kim bulavuz dünyi ukbîde murâd (b. 687)

Dâniş-ile siz dahı bir iş idüñ
Mülk nazmı neyledür endîşe_idüñ (b. 688)

Dördüñüz dörd nâme yazuñ sûd-mend
K'ola herbir nâmede çok dürlü pend (b. 689)

Tâ ki ol sözleri sizden işidem
Devletüm arta çün anı iş idem (b. 690)

Mülkden ol kişi ola sûd-mend
Kim tuta çün dostdan işide pend (b. 691)

Bu söz-ile aldı Eflâtûn kalem
Çekdi kâfûr üstine müşgîn-rakam (b. 692)

692'den 743'e kadar Eflatun bilim yolunun tutulması, kadına ve şaraba fazla düşkün olunmaması yolunda tavsiyelerde bulunur; 744'ten 803'e kadar Aristo, kibrin terk edilmesini, işlerin istişareyle yapılmasını, cahille ve müfsidle iş yapılmamasını, adap bilmeyenle oturulup kalkılmamasını, nefse düşülmemesini tavsiye eder. 804'ten 845'e kadar Bokrat, adaletle hükmedilmesini, hilm suyunun gazap oduna saçılması gerektiğini, herkesin güzel ahlak sahibi olamayacağını anlatır. 845-878. beyitler arasında Sokrat, kadın sözüne uyulmaması, dostuna dahi tam güvenilemeyeceği, sözün düşünülerek söylenmesi, kimsenin gıybetinin yapılmaması ve kimsenin küçük düşürülmemesi yönünde tavsiyelerde bulunur. Toplam 192 beyit halinde düzenlenen bu bölümün 878. beytinde Ahmedî, nasihat-nâmelerin bittiğini, her birine misk kokulu mührün vurulduğunu söyler.

Çün nasîhat-nâmeler oldı temâm
Her birine uruban müşgîn-hitâm

Behiştî'nin İskender-nâme'sinde 556 beyit halinde yazılmış pend-nâme özelliği gösteren bölümler, oldukça önemli bir yer tutmaktadır. İskender, ömrünün sonlarına doğru uzun bir sefere çıkmaya karar verdiğinde Eflatun, Aristo, Hipokrat, Sokrates ve Hermes'i yanına çağırarak onlardan kendisine, ihtiyaç duyacağı zamanlarda başvurmak üzere birer nasihat-nâme kaleme almalarını ister. 4239-4338. beyitler arasında

Eflâtun'un; 4339-4448. beyitler arasında Aristo'nun; 4449-4574. beyitler arasında Hipokrat'ın; 4575-4689. beyitler arasında Sokrates'in; 4690-4795. beyitler arasında da Hermes'in İskender'e nasihatleri yer almaktadır. Burada dikkati çeken husus, Ahmedî'den farklı olarak, her hakîmin ağırlıklı olarak kendi uzmanlık alanı olan konularda bilgi vermesidir.

Ahmedî'nin eserinde ayrıca, İskender'in ölümü üzerine her hakîm 7975. beyitten 8006. beyte kadar "mersiye" başlığı altında ikişer beyit söylemişlerdir. Bu bölüm Behiştî'nin İskender-nâme'sinde bulunmamaktadır.

1.2. Hızır ve Âb-ı Hayât

Ahmedî'nin eserinde Hızır, hikâyenin hemen hemen tamamında görülmektedir. Behiştî'de ise Hızır, sadece bazı bölümlerde, ağırlıklı olarak da Âb-ı Hayât'ın aranması için çıkılan yolculukta mesnevîye dâhil olur.

Ahmedî'de hükemâ yaratılışın başlangıcını anasır-ı erbaa ile açıklamaya çalışmaktadır. Hızır bu duruma itiraz eder ve 608-683. beyitler arasında kâinatın yaratılışını Allah'ın kudretine bağlar, birtakım sebeplere bağlamaz. Allâh'ın kâinatı nasıl yarattığını bütün detaylarıyla anlatır. 684-686. beyitler arasında da hakîmler, Hızır'ın kendilerine gelerek din işlerini öğrettiğini, onun bilgisine ve haline hayran kaldıklarını söylerler. İskender de Allah'ın kendilerine din işlerini Hızır yoluyla beyan ettiğini ifade eder.

Bildiler anı ki Hızr-ıdı yakîn
Geldi itdi anlara ta'lîm-i dîn (b. 684)

Âferîn itdiler anuñ hâline
Kaldılar hayrân aceb akvâline (b. 685)

Pes did'İskender ki dîn işin beyân
İtdi Hızr u bize gösterdi ayân (b. 686)

5789. beyitte İskender, Aristo'ya kendisinden sonra dünyada neler olacağını merak ettiğini ve kimlerin padişah olacağını sorar. Aristo da bu bilginin ancak Hızır tarafından verilebileceğini ifade eder. 7208. beyte

kadar anlatılan bu bölüm aslında Ahmedî'nin İskender-nâme'sindeki tarih bölümüdür. Hızır, İran hükümdarlarından Osmanlı'ya kadar, en sonunda Emir Süleyman'a kadar gelen bütün olayları önceden haber vermektedir. 7209. beyitten itibaren de İskender Hızır'dan insanların ölmesinin hikmetini öğrenir. 7331. beyte kadar devam eden bu bölümde Hızır, âhiret hallerine dair detaylı açıklamalar yapar. 7709. beyitten itibaren de İskender'le beraber Âb-ı Hayât'ı aramak için yola çıkar. 7862. beyte kadar süren bu yolculukta Hızır, İskender'in yoldaşı olur; ama bir yerde Hızır'ı kaybeden İskender, Âb-ı Hayât'ı bulamayacağını anlar ve ümidini kaybeder. Ahmedî'nin hikâyesini temsillerle anlattığı ilgili yerde izah edilmişti. Ahmedî bu hikâyede de Hızır'ın âlimi, Âb-ı Hayât'ın da ilmi temsil ettiğini 8060. beyitte söylemektedir.

Hızr âlim ilmdür Âb-ı Hayât
K'anı içen kişiye gelmez memât

Behiştî'de Hızır'dan, birkaç yer dışında bahsedilmemektedir. 376. beyitte Hızır'ın her işte İskender'in yardımcısı, öğretmeni olduğu söylenmektedir.

Siperdür ana hırz-ı Perverdigâr
Her işde olur Hızr âmûz-gâr

2653-2661. beyitler arasında İskender, fil ordusuna karşı nasıl savaşacağı konusunda Allah'tan yardım istemektedir. Hızır gelerek fil ordusunu yenmesi hususunda İskender'e akıl vermektedir.

Du'âsın kabûl eyledi Kird-gâr
Gelür Hazret-i Hızr-ı Âmurz-gâr (b. 2653)

Görüp Hazret-i Hızrı oldı ferağ
Sürûr ile doldı vü gitdi terağ (b. 2654)

İdüp Hızr ile sohbet-i hâs şâh
Didi pîl cengini sâhib-külâh (b. 2655)

Ayıtdı şehe Hızr kim iy dilîr
Kaçan idesin Fûr ile dâr ü gîr (b. 2656)

Demed ile bağla şütür üzre sâz
Ana nefs sür iy şeh-i çâre-sâz (b. 2657)
…
Olalar şütür[ler] çü pîle karîb
Od ur sâza dahı göremez ‘acîb (b. 2659)
…
Murâdın duyup Hızr çün kim gider
Kamu didügin şâh hâzır ider (b. 2661)

5259-5261. beyitlerde de İskender’in deniz yolculuğunda Hızır’ın yardımcı olması anlatılır.

Çü deryâya sandûk oldı revân
İrişdi ten-i mürde-i bahre cân (b. 5259)

Olup Hızr mellâh-ı şâh-ı cihân
Olur Bahr-i Ahterde keştî revân (b. 5260)

Dutar mehd bendini Hızr-ı nebî
Şeh içinde cünbân hem-çün sabî (b. 5261)

5555-5571. beyitler arasında da Hızr’ın Âb-ı Hayât’a ulaşması ve İskender’in ondan nasiplenememesi anlatılmaktadır. İskender zemini yılanlarla kaplı bir yerden geçer. Hızır ile şah farklı yollara saparlar. Hızır gittiği yolda Âb-ı Hayât’a ulaşır. Hızır ve İlyas bu sudan içerler. Hızır bu suyla yıkanınca da çocuk gibi gençleşiverir. Ancak İskender bu suya kavuşamamıştır.

Varur bir yire kim zemîni yılan
Yılan üzre cevlān ider mâdiyân (b. 5555)

Geçer bin belâ ile ol yiri şâh
Niçe âdem ü esb olur tebâh (b. 5556)

Giderken o zulmetde Hızr ile şâh
Olur iki nâ-gâh bir yirde râh (b. 5557)

Gider birine Hızr birine şâh
Nasîb eyledi Hızra âbı İlâh (b. 5558)

…
Anup Hızr [u] İlyâs içüp oldı sîr
Çıkardı ne denlü giyerse harîr (b. 5569)

Görüp çeşme[yi] yundı çünkim nebî
Nite tâze olup olıdı sabî (b. 5570)

Yuyup hıngini virdi Âb-ı Hayât
Remîm itmeye tâ ki anı memât (b. 5571)

1.3. İskender-i Evvel

Tarihte iki İskender olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. İbn Kesir, Birinci İskender'in, İbrahim el-Halil ile birlikte Ka'be'yi ilk bina ettiği sırada tavaf ettiğini ve ona iman edip uyduğunu söylemektedir. Onunla birlikte ayrıca Hızır'ın da olduğunu söylemektedir. İkincisinin ise Makedonyalı Yunan Philip'in oğlu İskender olduğunu, bu İskender'in Mesih'ten yaklaşık 300 yıl önce yaşadığını, Kur'ân-ı Kerim'de zikredilenin ise İbrahim el-Halil döneminde yaşamış, İbrahim el-Halil ile birlikte Ka'be'yi bina ettikten sonra tavaf etmiş İskender olabileceğini söyler (Kocabaş 2011: 596-597).

Behiştî'de bahsedilmeyen I. İskender'den Ahmedî'nin İskendernâme'sinde Zülkarneyn-i evvel olarak bahsedilmektedir. *Resîden-i İskender Be-Deyr-İ Zülkarneyn-İ Evvel* başlığıyla 7767-7787. beyitler arasında birinci Zülkarneyn anlatılır. İskender, Zülkarneyn-i evvelin türbesine girer ve türbede yazılı levhadaki bilgileri okur. Levhada, yedi iklimi tutan Zülkarneyn'in burada medfun olduğu, bütün cihanı dolaştığı, Âb-ı Hayâtı ararken ecelin kendisini bulduğu yazılıdır.

Oradan dahı gidiben tâc-ver
Ugradı bir künbede bes mu'teber (b. 7767)

Heft-cûş-ıla yapılmış-ıdı ol
Şöyle k'aña bulamazdı kimse yol (b. 7768)

Cehd-ile açdı anı şâh-ı cihân
Kim göre ne var-durur anda ayân (b. 7769)

Girdi gördi çâr-suffe yapılu
Dürr ü gevher ucdan uca toptolu (b. 7770)
…
Başı üzre la'lden bir ulu levh
K'anı görmek irürürdi rûha revh (b. 7774)

Altun-ıla la'l üzre yazılu
K'iy Sikender kim meliksin ü ulu (b. 7775)
…
Şâh Zülkarneyn kim dirler benem
Yidi iklîmi dutan server benem (b. 7777)

Dört biñ kırh yıl ben öñdin gelmişem
Kılıcumla şark u garbı almışam (b. 7778)

Zehr olur irdükd'ecel Âb-ı Hayât
Vây aña k'ardıncadur anuñ memât (b. 7786)

Bini gördügün sana ibret yiter
Gâyetine akl her râzun yiter (b. 7787)

1.4. İskender'in Vasiyetini Yazdırması ve Ölümü

Ahmedî'de İskender'in 7887-7912. beyitler arasında annesine bir vasiyatneme bıraktığı anlatılır. İskender, *Nâme-Nüvişten-i İskender Be-Mâdereş Ve Vasiyyet-Kerden* adıyla başlayan bu bölümde dünyanın geçici olduğunu, Âb-ı Hayât'ı ararken zehir bulduğunu, yaşananların ezelde kader olarak takdir edildiğini, ebedî alemde mutlaka kavuşacaklarını, oğlu İskenderus'u asla yalnız bırakmamasını, devamlı gözetimi altında tutması gerektiğini anlatır. Ardından İskender Mısır'a gider ve hastalanır. Eflatun da derdine çare bulamaz ve İskender Babil'de ölür. 7960. beyitten itibaren de annesinin İskender'in tabutuna sarılarak ağlaması ve kanlı yaşlar dökmesi anlatılır.

Geld'anası urdı tâbûta yüzin
Bîm-idi k'öldüre anda kendüzin (b. 7960)

Aglayup üstine anun zâr zâr
Gözlerinden dökdi hûnîn-cûybâr (b. 7961]

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde de İskender, annesine vasiyet bırakmaktadır. Ancak ölmeden önce değil, sefere çıkmadan önce vasiyetini annesine sözlü olarak ifade etmektedir. Oğlu İskenderus'u, kendisi dönene kadar, yerine şâh olarak tayin etmektedir. Ayrıca Behiştî'nin eserinde annesi, İskender'in cenazesine iştirak etmemektedir.

4850-4865. beyitler arasında İskender, oğlunun adalet ve lütufla hükmetmesini, kendisini nasıl terbiye ettiyse onu da terbiye etmesini ister ve annesinden hellallik diler.

Didi mâderine cihân-pehlevân
Ki iy kâr-dân mâder-mihterân (b. 4850)

Bilürsin ki ferzendüm İskenderûs
İşitmiş degül dahı bang-ı horûs (b. 4851)

Gözet kimseye eylemeye sitem
İşi 'adl ü dâd ola lutf u kerem (b. 4852)
…
Ölürsem ben olup şeh-i Rûm u Rûs
Yirüme ola şâh İskenderûs (b. 4857)

Nice terbiyet eyledünse beni
Gözet terbiyet eyle Lillâh anı (b. 4858)

Dahı lutf it iy mâder-i ehl-i hâl
Bana âhıret hakkın eyle helâl (b. 4859)

Helâl eyleyüp itdi Bânû enîn
Didi iy şehin-şâh-ı rûy-i zemîn (b. 4860)
…
Nereye gidersen Hudâ ola yâr
Her işde mu'în ola Perverdigâr (b. 4863)

1.5. İskender'in Doğumu, Adının Verilmesi ve Yetişmesi

Ahmedî, eserinde İskender'in doğumunu, ona isim verilmesini, Zülkarneyn nâmının niçin verildiğini ve yetiştirilmesinin safhalarını detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Behiştî bu bilgilerin hiçbirine yer ver-

memiştir. Aksine Behiştî'nin İskender-nâme'sinde İskender'in tahta oturması ve İran şahıyla olan mektuplaşmalarıyla asıl konu başlar.

487-514. beyitler arasında şunlar anlatılır: Bir gün Feylekûs mutlu bir şekilde otururken bir kişi ona, bütün uğurlu yıldızların ve gezegenlerin ona hayran olduğu oğlunun doğduğu haberini getirir. Feylekûs da haberi getireni altın ve gümüş vererek ödüllendirir. İskender'in doğum zamanı bütün yıldızların ve gezegenlerin en uğurlu vaktidir. Bir müneccim getirterek onun geleceği hakkında yorumlar yaptırır. Onun bütün dünyanın hükümdarı olması, Cem gibi başına tac koyması ve Dârâ gibi her taraftan haraç alması için dua edilir.

…
Feylekûs oturur-iken şâd-kâm
Bir kişi geldi didi iy nîg-nâm (b. 479)

Müjde olsun kim bugün vakt-i seher
Oldı tâli' kevkebi feth ü zafer (b. 480)

Bir mübârek kevkeb iy şâh-ı zemen
Togdı_Esedde Müşterî vü Zühreden (b. 481)
…
Nice kevkeb k'ana gün hayrân olur
Nûrı-y-ıla yiryüzi tâbân olur (b. 490)

Bir melik-zâde vücûda geldi_i şâh
K'aña mihr ü mâh olısar tâc-gâh (b. 491)

Togdı bir ogluñ k'olısar bahtiyâr
Tâc u taht anı kılısar ihtiyâr (b. 493)
…
Pes müneccim getürüp her bâb-ıla
Tâli'in gördürdi usturlâb-ıla (b. 497)

515. beyitte İskender adını ona Eflatun ile Hipokrat'ın verdiği söylenmektedir. 515-523. beyitler arasında da Zülkarneyn lakabının nasıl verildiği anlatılmaktadır. Araplar şark ve garba "karn" demektedirler. O, şarkın ve garbın hükümdarı olduğu için iki karn'ın, yönün, kıtanın

sahibi anlamına gelen "zülkarneyn" lakabı uygun görülmüştür. 518 ve 519. beyitlerde ise karn kelimesinin saç örgüsü anlamına geldiği, İskender'in de iki saç örgüsüne sahip olduğu için bu lakabı aldığı ifade edilmektedir. Ardından İskender'le ilgilenmesi için ona temiz yüzlü ve karakterli bir süt anne bulunur.

Olup Eflâtûn-ıla Bukrât şâd
Virdiler ol gün ana İskender ad (b. 515)

Çünki hükm olmışdı ol ferruh-piser (b. 516)
Yüriyiben şark u garbı tutısar

Herbirine şark-ıla garbun Arab
Karn komışdı kelâmında lakab (b. 517)

Dahı dirler çünki togdı ol bahtiyâr
İki gîsûsı var-ıdı tâb-dâr (b. 518)

Karn-gîsûdur bu-y-ıdı bir sebeb
K'ana Zü'l-Karneyn urdılar lakab (b. 519)

Buldılar bir dâye ana hûb-rûy
Nîg-hulk u ca'd-zülf ü müşg-bûy (b. 520)

Ten-dürüst ü pâk-asl u nev-cüvân
Hûb-tab'u nîg-rây u hurde-dân (b. 521)

Altı yıl âyîn-ile ol şâh-zâd
Terbiyet buldı vü lâyık bûd u zâd (b. 522)

Yidisinde_âgâz itdi_ol nâm-ver
Tâ ki ögrene Ârestûdan hüner (b. 523)

523-531. beyitler arasında da İskender'in Aristo ile başlayan, Eflatun, Sokrat ve Hipokrat'la devam eden eğitim hayatı anlatılır.

Yidisinde_âgâz itdi_ol nâm-ver
Tâ ki ögrene Ârestûdan hüner (b. 523)

Hikmetüñ aksâmına itdi şürû'
Bildi cümle ger usûl ü ger fürû' (b. 524)

Añlayup ilm-i İlâhîden habar
Eyledi kısm-ı tabâyi'de nazar (b. 525)

Hem riyâzet ilmini bildi temâm
Cümle asl u fer'-ile ol nîg-nâm (b. 526)

Hem amelden ilm-i menzil hem siyer
Hem siyâsetden key añladı haber (b. 527)

Oldı on yaşında ol bir feylesûf
Kim felek esrârına buldı vukûf (b. 528)

Şöyle eşyâyı kemâhî anladı
K'anı üstâdı Arestû tañladı (b. 529)

Hendese-eşkâl-ıla çün kıldı farz
Yiri gögi bildi cev cev tûl u arz (b. 530)

Tıbda hem bahs itdi ol Bukrât-ıla
Dahı Eflâtûn u hem Sokrât-ıla (b. 531)

1.6. İskender'in Rüyası

Ahmedî'nin eserinde 941-944. beyitler arasında İskender'e, rüyasında bir melek gökten inerek Allah tarafından gönderilen bir kılıç verir ve doğuyla batının fethinin kendisine nasip olacağını söyler. Bu olay Behiştî'nin eserinde bulunmamaktadır.

Bir gice düşde görür şeh kim felek
Açılıban yire iner bir melek (b. 941)

Bir kılıc getürür ü virür aña
Dir ki Allâh virbidi bunı saña (b. 942)

Kılıc Allâhuñ-durur çekgil bunı
Ol kişiye kim kıla düşmen seni (b. 943)

Yüri vü sultânlar-ıla eyle harb
Kim senüñdür ucdan uca şark u garb (b. 944)

Ancak Behiştî'nin eserinde de İskender, devamlı kendisinin Allah tarafından görevlendirildiğini ve onun temsilcisi olduğunu söylemektedir. Buna en çarpıcı örneklerden biri 4660. beyitte Sokrates'in İskender'e, Allah'ın dünyayı kendisine teslim ettiğini söylemesidir.

Cihânı sana kıldı teslîm İlâh
Emîn-i Hudâsın eyâ pâdişâh (b. 4660)

1.7. Kadına Bakış

Ahmedî'de ve Behiştî'de güzellerin, eğlence meclislerinin nasıl işlendiği ayrı bir başlık halinde ele alınmıştır. Bu bölümde, özellikle Ahmedî'de kadının, "avret" kelimesiyle ifade edildiği kısımlarda nasıl görüldüğü anlatılmaya çalışılacaktır. Bu ifadenin geçtiği yerlerde kadının karakterinin zayıf görüldüğü ve bazı olumsuz yönlerinin üzerinde durulduğu dikkati çekmektedir. Bu durumun, genel olarak dönemin anlayışını yansıttığı söylenemeyeceği gibi, dikkate değer bir durum olduğu da görülmektedir.

720. beyitte Ahmedî, kadına bir şey danışılmaması, sırların asla söylenmemesi gerektiği; 725. beyitte kadının sözünü dinleyenin erkekten sayılmayacağı, onu başa getirenin server olamayacağı; 726-730. beyitlerde kadınlar sebebiyle Süleyman'ın tahtını kaybettiği, Yusuf'un hapse atıldığı, Siyavuş'un helak olduğu, karısının Lût'u terk ettiği, kadınların saksıya benzediği dışlarının süs, içlerinin ise pis olduğu söylenmektedir.

Avret-ile meşveret eylemegil
Râzunı hergiz ana söylemegil (b. 720)

Kim olardur akl u dînde nâkısât
Ger olalar tâyibâtün âbidât (b. 721)
…
Söz ki dîni nâkıs olandan gele
Akl mi'yârında kâmil mi ola (b. 723)
…
'Avretün sözin işiden er degül
'Avreti ser eyleyen server degül (b. 725)

‘Avret itdi_âşüfte Âdem bahtını
‘Avret aldurdı Süleymân tahtını (b. 726)

‘Avret-idi Nûhdan I‘râz iden
‘Avret-idi Lûtı terk idüp giden (b. 729)

‘Avrete saksı vü reyhândur misâl
İçi tolu hubs u taşrası cemâl (b. 730)

850. beyitte eğer şansının yaver gitmesi istenirse kadının sözüne uyulmaması gerektiği, 5467-5471. beyitlerde kadınının sözünün hatalarla dolu olduğu için inanılmaması gerektiği, ağlamaya başlayınca erkeklerin yüreğini yakacağını bildiğinden bunu kullandıkları, nâzla Zâl’in Rüstem’i yendiği gibi kişiyi alt edebilecekleri söylenmektedir.

Gircek ersen avrete inanmagıl
Togrı-y-ısan egriye aldanmagıl (b. 5467)

Mekrin anlaruñ çü didi Hakk azîm
İmin olm’andan ki oldur cây-ı bîm (b. 5468)

Gerçi avret sözi olur pür-hatar
Lîk’erenler cânına kılur eser (b. 5469)

Çünki avret gözlerin giryân ider
Yüregin arslanlaruñ biryân ider (b. 5470)

Çünki avret nâz-ıla ider füsûn
Zâl bigi Rüstemi kılur zebûn (b.5471)

8054. beyitte kadının cihanın süsü, özelliğinin de halkı aldatmak olduğu söylenmektedir.

Ne-durur avret cihânnun zîneti
Halkı aldamahdur anun hasleti

Behiştî’de kadın, Ahmedî’ye benzer bir tarzda ele alınmamıştır. Sadece 1235. beyitte şair, sarayında kadın olmayan şâhın saadete kavuşacağını söylemektedir.

Kimün kim sarâyında olmaya zen
Sa'âdet anun iy şeh-i encümen

Sokrates'in İskender'e tavsiyelerini yazdığı bölümdeki 4684. beyitte de erkek adamı kadının alt edemeyeceği söylenmektedir.

İnen aldamasun sakın devr-i dûn
Ki merdâneyi zen kılamaz zebûn

Bunların dışında kadının karakter yapısı hakkında bir tespitte bulunulmamış, kadın güzellik unsuru olarak işlenmiştir.

2. MEKÂN

Ahmedî'de ve Behiştî'de geçen mekânlar kendi içinde üç kategoriye ayrılabilir. Ahmedî'de tespit edilebilen mekânlar sırasıyla şöyledir:

a.Şehirler-Ülkeler: Alaşehir, Ankara, Antakya, Aydın, Bağdad, Behremenler şehri, Bilecik, Buhârâ, Bursa, Çin, Germiyan, Habeş, Hicaz, Hind adaları, Hindistan, Hoten, Irakeyn, Isfahan, İnegöl, İpsala, İran, İrem, İskenderiye, İznik, Ka'be, Kadınlar ülkesi, Kastamonu, Konya, Köprühisar, Kudüs, Lârende, Mağrib, Malkara, Menteşe, Mısır, Mildenî, Kastamonu, Konya, Köprühisar, Kudüs, Lârende, Mağrib, Malkara, Menteşe, Mısır, Mildenî, Rum, Rumeli, Saruhan, Sedd-i İskender, Sivas, Sultanöyük, Şam, Şiraz, Tokat, Turân, Vize, Yemen.

b.Dağlar-Sedler: Elbürz, Kâf, Sedd-i İskender, Tûr.

c.Irmaklar-Denizler: Fırat, Nil.

Behiştî'de geçen mekânlar da şu şekilde sıralanabilir:

a. Şehirler-Ülkeler: Acem diyarı, Bengal, Beyt-i Atik (Ka'be), Buhârâ, Çin, Delhi, Eflak, Habeş, Hersek, Hıdiv, Hindistan, Hoten, Irak, Istahr, İran, İrem, Isfahan, İskenderiye, İstanbul, Kara Boğdan, Mısr, Necef, Semerkand, Sind, Şiraz, Şirvan, Tunus, Turân, Rum diyarı, Yemen.

b. Dağlar-Sedler: Bîsütûn, Elbürz, Kâf, Sedd-i İskender, Tûr.

c. Irmaklar-Denizler: Adn, Bahr-i Ahder, Fırat, Tuna.

İki eserde de öne çıkan, hikâyeler için önem arz eden bazı mekânlar ve bunların diğer mekânlarla olan durumu alt başlıklar halinde incelenecektir.

2.1. Denizin Derinliklerine Yolculuk

Ahmedî'nin İskender-nâme'sinde *Suâl-i İskender Ez-Hâl-İ Deryâ* başlığıyla İskender'in akıllı, bilgili bir pîrin yol göstermesiyle bir melekten denizin derinlikleriyle ilgili bilgiler alması anlatılmaktadır.

3320. beyitten başlayarak 3386. beyte kadar ömrü bine ulaşmış bu pîrin yol göstermesiyle danışılan melek, denizin baştan başa bütün hallerine vâkıf olan bu bilge kişi İskender'e derya hakkında bilgi verir.

Davud peygamber zamanında bir kişinin denize düştüğünü, üç yüz yıl geçmesine rağmen cisminin denizin dibine ulaşamadığını söyler. Ardından İskender'in denizin derinlikleriyle ilgili sorduğu soruları cevaplar.

Ahmedî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender, denize dalarak bir yolculuğa çıkmaz. Sadece meleğin verdiği bilgilerle yetinir. Ancak Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender, bir melek yardımıyla bizzat derinliklere dalarak bu isteğini gerçekleştirir.

5223 ile 5229. beyitler arasında İskender'in deniz yüzünde ne var ne yoksa gördüğü, denizin derinliklerinde ne olduğunu merak ettiği söylenir. Bu arzusunu gerçekleştirmek için abdest alır, namaz kılar ve dua eder. Allah da duasını kabul ederek bir melek gönderir. Şah da meleği görünce müşkilinin halledileceğini anlayarak sevinir. 5230 ile 5235. beyitler arasında melek gelip şaha selam verir. İskender'e kendisinin denizler hâkimi olduğunu, suda ne varsa kendisinin emri altında bulunduğunu, Allâh'ın yardımıyla kendisine hiçbir zarar gelmeyeceğini bu sebeple de korkmaması gerektiğini anlatır. 5236 ile 5240. beyitlerde şah Allah'a sığınıp zaruri olan her şeyi yanına alarak kıymetli taşlardan yapılmış bir sandığın içine girer. İnci (gibi kıymetli şah) sandığa girince sandık, ağzını kapatır. Sandığa ışıklı bir zincir takarak denizin derinliklerine salarlar. İskender'in dostları bu durumu endişeyle izlerler.

Sığınup Haka şâh-ı pîrûz-ger
Girer dürcün içine hem-çün güher (b. 5236)

Zarûrî olanı bile aldı heb
Gerek o gicük kim olınmaz taleb (b. 5237)

Çü sandûkda oldı ol dür nihân
Sadef gibi sandûk yumdı dehân (b. 5238)

Takup ana zencîr-i kandîl-vâr
Salarlar anı bahre bî-ihtiyâr (b. 5239)

Kalup taşra ahbâb oldı gamîn
Hazîn olup eylerler idi enîn (b. 5240)

5240 ile 5260. beyitler arasında da denizin durumu, halkın İskender'in yolculuğu sebebiyle duyduğu endişe anlatılmaktadır. Ardından 5261 ile 5312. beyitler arasında meleğin sandığı himayesine alarak derinliklerdeki acayip yaratıkları ve toplukları İskender'e gezdirmesi detaylı bir şekilde işlenir.

2.2. Ka'be Ziyareti ve Kutsal Mekânların İmarı

Ahmedî, 7469. beyitten başlayarak *Be-Cây Âverden-i İskender Menâsik-i Hac-Râ* başlığıyla İskender'in Hac yolculuğu ve Hac vazifesini yerine getirmesini anlatır. İskender 7516-7532. beyitler arasında *Tefahhus-ı İskender Ez-Ahvâl-i Hicâz* başlığıyla Ka'be'nin tarihi hakkında bilgi elde etmesi verilir. Ardından İskender Hz. İbrahim makamına ve Mescid-i Aksa'ya gider. Bu bölüm oldukça detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Burada İskender'in bazı yerleri imar etmesi de işlenir. 7622-7648. beyitlerde *Avdet-i İskender Ez-Hicâz* başlığıyla Hicaz'a dönüş yolculuğuna geçilir.

Behiştî'de İskender'in kutsal mekânları ziyaretinden Ahmedî'de olduğu kadar detaylı değil, 4879-4909. beyitler arasında kısaca bahsedilir. Önce Mescid-i Aksâ'ya gidip ibadet eden İskender ardından Ka'be'yi ziyaret eder. Ka'be'yi tavaf ettikten sonra yollarını imar edip çokça sa-

daka verir. Ayrıca Ka'be yollarının da güvenliğini sağlar. Hacc'ını tamamladıktan sonra da batıya doğru yola çıkar.

Geçüp Makdese vardı şâh-ı cihân
'İbâdet ider anda niçe zamân (b. 4879)
…
Pes andan geçüp eyledi 'azm-i râh
Ki Beyt-i 'Atîki tavâf ide şâh (b. 4881)
…
İdüp pâk Ka'be yolın şehr-i yâr
Komadı tarîk-i mübârekde hâr (b. 4885)
…
Varup Ka'beyi şeh ziyâret [ider]
Tasadduk ider bî-'aded sîm ü zer (b. 4887)

Şu denlü döker sîm fermân-revâ
Olur cümle müflisleri ağniyâ (b. 4888)
…
Yüzin Ka'beye sürdi ḳıldı namâz
Tazarru' kılup Hakka itdi niyâz (b. 4893)
…
Virür Ka'be yoluna emn ü emân
'Adûdan kimesneye irmez ziyân (b. 4901)
…
Tamâm itdi haccı çü sâhib-kırân
Geçüp mağribe râst kıldı 'inân (b. 4909)

2.3. Uzayla İlgili Konular

Ahmedî'de *Süâl-i İskender Ez-Makâdîr-İ Ecsâm-I Âlem* başlığıyla 2357. beyitten 2505. beyte kadar devam eden İskender'in kâinattaki gezegenlerin boyutları ile ilgili sorular sorduğu ve hakîmin de detaylı izahlar yaptığı bölüm başlamaktadır. Hâkim tek tek bütün gezegenlerin ve yıldızların ölçülerini, ağırlıklarını, dış özelliklerini ayrı başlıklar halinde anlatır. Ardından bu cihanın bir gün yok olacağı hatırlatılır. Bu durum Behişti'nin eserinde bulunmamaktadır

Süâl-i İskender Ez-Makādîr-i Ecsâm-ı Âlem

Pes didi şâh aña kim iy nig-nâm
Çünki şerh itdüñ bu ecsâmı temâm (b. 2357)

Gel makādîrin bularuñ it beyān
Kim bilem herbiri mıkdârın ayân (b. 2358)

Cevâb-Iı Beyân-ı Mikdâr-ı Kürre-i Arz

Didi altıbiñ sekizyüzdür temâm
Devri ferseng-ile yirüñ iy imâm (b. 2359)

Kutrı ikibiñ yüzaltmış dörd olur
Bu hisâbı hendese ehli bilür (b. 2360)
…
Hâkdür himmet katında sîm ü zer
Seng-ile ma'nîde yik-sândur güher (b. 2504)

Âkıbet-çün kişi mâlı kor gider
Koyuban gitdügini dirüp n'ider (b. 2505)

2.4. Ahmedî'de Ağaç Miti

Türk mitolojisinde ağaç miti birçok destanda geçmekte ve önem arz etmektedir. Türk destanlarında iki ırmak arasında bulunan ağaçların kutsal olduğundan, Uygurlar'ın bir ağaçtan türediğinden bahsedilmektedir (Ögel 1971: 82-83). Abakan Tatarlarına göre, dünyanın ortasında demir bir dağ bulunmaktadır ve bu dağın üzerinde de yedi dallı beyaz bir kayın ağacı dikilidir. Tatarlar bu kutsal kayını: "Altın yapraklı kutsal kayın! Sekiz gölgeli kutsal kayın!" olarak nitelerler.[19]

Ahmedî'de, önünde kurbanlar kesilip adaklar adanan, kadınların erkek çocuk sahibi olmak için altındaki çeşmeden yıkandığı kutsal bir ağaçtan bahsedilmektedir. Behiştî'de bu duruma rastlanmaz, kutsal bir ağaçtan bahsedilmez.

[19] Türklerde ağaç kültü üzerine detaylı bilgi için bk.: Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi* , I-II, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü, Ankara 1971.

Ahmedî'nin eserinde 7818-7826. beyitler arasında İskender'in kadınlar şehrine gittiği, burada yaz kış yemyeşil duran bir ulu ağacın olduğu, bu ağacın dibindeki çeşmede kadınların yıkanıp oradan su içtikleri, erkek çocuk isteyenlerin burada kurban kesip kendilerini ağaca sürdükleri ve oradan hamile olarak ayrıldıkları söylenmektedir.

Residen-i İskender Be-Şehr-i Zenân

Oradan yol sürüben bir ay temâm
Geldiler bir şehre adı Şâd-kâm (b. 7818)

Bir ulu enbûh şehr-i bî-kerân
Cümle avret anda yoh erden nişân (b. 7819)

Avret-idi cümle şehrî vü sipâh
Ulu kiçi vü hidmet-kâr u şâh (b. 7820)

Anda bir ulu agaç vardı ayân
K'anlara ol Kıbla-y-ıdı bî-gümân (b. 7821)

Sâl u mâh ol sebz-idi vü ser-bülend
İtmez-id'aña hazân yili güzend (b. 7822)

Ol agaç dibinde bir çeşme revân
K'olmış-ıdı kuvvet ü kût-ı revân (b. 7823)

Her kim oglan ider-idi ârzû
Gusl idüp ol çeşmeden içerdi su (b. 7824)

Bir koyun kurbân idiben gündüzin
Ol agaca sürer-idi kendüzin (b. 7825)

Hâmile olup giderdi oradan
Gör neler ider cihânı Yaradan (b. 7826)

Ardından İskender 7862-7874. beyitler arasında, sahrada Tuba ağacına benzer bir ağacın altına çadırını kurdurarak uykuya dalar. Ağaç inleyerek ağlamaya başlar. İskender'e on dört yıl hükümdarlık yaptığını, bir gün mutlu olmadığını, bu kadar hırsın anlamsız olduğunu söyler. İskender bu sözler karşısında duygulanır ve oradan ayrılır.

Sehün-Goften-i Dıraht Be-İskender Ve Haber-Dâden Be-û Ez-Kurb-ı Atlas

Ortada bitmiş bir agaç sâye-vâr
Diye-y-idüñ adı Tûbî'dür meger (b. 7863)

Ol arada kurduruban bârıgâh
Ol agaç dibinde yatd'ol gice şâh (b. 7864)
…
Ol agaç nâle idiben zâr zâr
Didi k'iy mihnet çekici şehriyâr (b. 7866)

Niçe yüridür seni bu hırs u âz
Mâl çogı n'assı çün ömr ola az (b. 7867)

Ömrüñ âhir oldı pes nedür sebeb
Kim kılursın dünyayı böyle taleb (b. 7868)

Pâdişâhlıh sürdüñ on dört yıl temâm
Bir gün olmaduñ cihânda şâd-kâm (b. 7869)

Bunca cem' itdüñ velîkin yimedüñ
Ben ölem ayruga kala dimedüñ (b. 7870)
…
Gitdi dil-hasta oradan subh-dem
Huşk-leb olmış gözi toptolu nem (b. 7874)

3.İNANÇ

3.1. Adalet

Ahmedî eserinde birçok beyitte adaletli davranmanın öneminden bahsetmektedir. Hem İskender'in çevresindeki bilginlerden tavsiyeler aldığı bölümlerde hem de fethedilen bölgelerdeki hükümdarların halka davranışlarının anlatıldığı yerlerde adalet konusu işlenmekte, adaletle hükmetmenin faydaları ve adaletsiz davranmanın doğuracağı sonuçlar üzerinde durulmaktadır. Müellifin adalet kavramını nasıl işlediği konusunda fikir vermesi bakımından bazı beyitlerden örnekler verilecektir.

Adalet 383. beyitte insafla, 1960. beyitte cömertlikle, 3730. beyitte mutlulukla, 5312. beyitte temizlikle, 6048. beyitte lütuf ve affetmeyle, 6259. beyitte hayırla, 6368. beyitte emniyetle, 6380. beyitte cömertlikle, 6399 ve 6737. beyitlerde insaf sahibi olmakla, 6821. beyitte zararsız olmakla beraber kullanılır.

782. beyitte şair, yavuz kişiye yavuzluk yapmanın adalet olacağını; ama affetmenin de fazilet sıfatı olduğunu ifade etmektedir.

Gerçi yavuza yavuzlık adldür
Afv itseñ yavuz işi fazldur

807. beyitte dünyanın adaletle düzene girdiği, yerin ve göğün adaletle, uyum ve denge içinde bulunduğu söylenir:

Âlem işi adl-ile tutdı nizâm
Yir ü gök hem adl-ile oldı temâm

Ahmedî'nin bazı beyitlerde "adalet ile imâret" etme üzerinde özellikle durduğu görülmektedir. İmaret kelimesi bir yeri bayındır duruma getirme, geliştirme, mamur etme, bayındırlık; eskiden yoksullara ve öğrencilere yemek veren hayır kurumu, imarethane anlamlarına gelmektedir. 809. beyitte şair, adaletle imâret eyleyen kişinin dinini ve dünyasını mamur edeceğini söylemektedir:

Her ki adl-ile imâret eyleye
Dîn ü dünyâsın 'imâret eyleye

1963 ile 1967. beyitler arasında şair, malın imaretle elde edilebileceğini, imaretin de adaletle mümkün olduğunu, adaletsiz imaretin asla mümkün olamayacağını, temeli sağlam binaların ayakta durabildiği gibi hükümdarlığın temelini sağlamlaştıran unsurun da adalet olduğunu, zulmün memleketin mahvına ve meliklerin adının yavuz olarak anılmasına sebebiyet vereceğini anlatmaktadır.

3017. beyitte Ahmedî, danışarak hareket etmenin öneminden bahseder. Her meselenin çaresinin danışmakla bulunacağı, kişinin değerinin danışmasıyla ölçüleceği söylenmektedir:

Rây-ıla her işe çâre bulınur
Kişi kadri dâniş-ile bilinür

Ayrıca Ahmedî'de *Der-Sıfat-ı Adl Ez-Ecnâs-ı Fezâyil* başlığıyla 3202-3208. beyitler arasında adil kişinin vasıfları anlatılmaktadır. Adil kişi iyiliğin kıymetini bilerek ona layık mükâfatta bulunmalı, güzel ahlaklı olmayı tabiatı haline getirmeli, tevekkül ehli ve dostluğa önem veren bir karaktere sahip olmalıdır. Ayrıca Ahmedî hâkimlerin insaf sahibi olması gerektiğini; ancak zamanın hâkimlerinde insaf ve vefânın kalmadığını söyleyerek dönemini eleştirmektedir.

Ahmedî 5599. beyitte de adaletin doğruluk olduğunu doğru davranan-ların da kurtuluşa ereceğini ifade etmektedir:

Adl nedür râstlıhdur ol i yâr
Râstlıh it kim olasın reste-gâr

Behiştî'nin eserinde de adalet konusu Ahmedî'de olduğu gibi birçok beyitte işlenmektedir. 100. beyitte ihsanla, 217. beyitte mutlulukla, 410. beyitte imaretle, 1179. beyitte fetihle, 4661. beyitte kibirden kaçınmakla beraber kullanılmaktadır. Ancak Behiştî adaletin devrindeki işleyişi hakkında olumsuz bir eleştiri yapmamaktadır. Ahmedî zamanın hâkimlerinde insaf ve vefânın kalmadığını söylerken Behiştî, adaletli davranmanın faziletlerini anlatmakla yetinir. 467 ve 468. beyitler arasında İskender'in dünyayı adaletiyle kuşattığı ve bayındır hale getirdiği, böylece devrin zulümden kurtulduğu söylenmektedir:

Dutar 'adl ile 'âlemi ser-be-ser
Olur hükmine râm bahr ile ber

Cihân 'adl ü dâdıyla âbâd olur
Zamân zulm bendinden âzâd olur

1756 ve 1757. beyitlerde İskender, Allah'ın kendisini bu topraklara, halka adaletle muamele ederek onlara rehber olması ve doğruyu yanlıştan ayırıp doğu illerinde adaleti hâkim kılması için gönderdiğini söylemektedir:

Beni bunda saldı anunçün Hudâ
Ki ʻadliyle halka olam reh-nümâ

İdem hakkı bâtıldan elbetde fark
Dola ʻadl ü dâdumla iklîm-i şark

4151. beyitte İskender, adaletli davranmaya o derece özen gösterir ki halk yüksek mevki sahiplerine muhtaç olmaktan kurtulmuştur:

İder ʻadlde şol kadar ihtimâm
Ki muhtâc olmaz havâsa ʻavâm

İskender'e çeşitli tavsiyelerde bulunan Eflatun 4329. beyitte Firavun'un, Şeddâd'ın yaşadıklarından ibret alarak zulümden kaçınması gerektiğini söyler:

Sakın zulmden eyle ʻadl ile dâd
Nice oldı Firʻavn u Şeddâd-ı ʻÂd

4661. beyitte de Hermes İskender'e, devrinde fesad çıkmaması için kibirden uzak durmasını, adaletle hükmetmesini tavsiye etmektedir:

Ko kibri şu vech ile kıl ʻadl ü dâd
Ki olmaya devründe cevr ü fesâd

3.2. Allah'ın Sıfatlarını Anlatma

Ahmedî'de Allâh'ın isim ve sıfatlarının hususiyetleri ve bunların kâinattaki yansımaları detaylı bir şekilde ele alınmakta, isim ve sıfatlara dair her bir husus tek tek açıklanmaktadır.

65-124. beyitler arasında *Makâle-i Ûlâ Der-Tevhîd-i Bâri Taâlâ Celle Celâlehü* başlığıyla Allah'ın sıfatları izah edilmektedir. Ardından 125-130. beyitler arasında *Der-Beyan-Âh-Nümâ-i Zât-ı U Taksim-i Ân* başlığıyla, 131- 149. beyitler arasında *Der-Hikmet-i İttisâf-ı Hüdâ-yı Ta'âlâ Bi-Cemâl ve Celâl* başlığıyla Allah'ın sıfatlarının kâinattaki tecellileri ele alınmaktadır. 150-154. beyitler arasında *Der-Beyân-ı Esmâ-i Sıfât-I Bârî-yi Ta'âlâ* başlığıyla ve 155- 161. beyitler arasında *Der-Beyan-ı Esmâ-i Ef'âl-İ Bârî-yi Ta'âlâ*

Celle ve Alâ başlığıyla Allah'ın sıfatlarının tek tek izahı yapılmaya devam etmektedir. 239. beyte kadar devam eden bu anlatımın başlıkları ve içerdiği beyitler şu şekildedir:

162-167. beyitler arası *Der-Beyân-ı Eimme-i Seb'a-i Ez-Esmâ-i Sıfât*

168-173. beyitler arası *Tetimme-i Tefâsil-i Esmâ-i Sıfât*

174-178. beyitler arası *Der-Tafsîl-i Mezâhir-i Esmâ-i Hüsnâ*

179-186. beyitler arası *Bakıyye-i Tefâsîl-i Mezâhir*

187-191. beyitler arası *Der-Mezâhir-İ Mürekkebe*

Behiştî'de ise Ahmedî'de olduğu gibi bir sıralama takip edilmemiş, Allâh'ın isim ve sıfatlarıyla ilgili detaylı açıklama yapılmamıştır. Behiştî klâsik mesnevî düzeni içinde, 56 beyit halinde, Allâh'ın birliğini ve kudretini sanatlı bir şekilde anlattığı "Tevhîd" bölümüyle eserine başlar. Allâh'ın bütün âlemin şâhı, ezelden ebede kadar tek hâkimi olduğunu ve yerin, göğün onun emrine itaat ettiğini, akıl sahiplerinin dahi Allâh'ı bütünüyle anlayabilmek için yol bulamayacaklarını söyler. Allâh'ın yaratıcılığının eşi-benzeri olmadığını ve kudretini anlatır.

3.3. Allah'ın Varlığı ve Birliği Konusu

Ahmedi'de Allah'ın birliği dünyanın yaratılış sebebleri, dünya işlerinin yaratılış hikmetleri bazen bir akîde kitabını, özellikle dinî konuların izahı için yazılmış bir eseri andırır şekilde detaylı işlenmektedir. Behiştî'de Allâh'ın varlığı, birliği hususu ve dine dair konuların bu derece detaylı işlendiği bir bölüm bulunmamaktadır. Klasik mesnevi tertibine uygun olarak, mesnevînin baş tarafında bulunan 56 beyitlik "tevhid" bölümü dışında özellikle kâinatın yaratılış hikmetlerinden bahsedilmemektedir

Ahmedî'de *Sü'âl-i İskender Hakîm-Râ Ez-Tevhîd-i Bârî* başlığıyla 2214. beyitten başlayarak 2248. beyte kadar devam eden Kayd'ın gönderdiği hakîm ile Allah'ın varlığı, birliği, yaratılışın hikmeti üzerine uzun bir muhavere başlar. Bu konuşmada hakîm Allah'ın sıfatlarını, dünyaya bunların yansımasını, hikmetlerini, bazı maddelerin elde ediliş hallerini inceden inceye izah eder.

Pes didi ol feylesûfa girü şâh
Kim muhakkakdur bu kim birdür İlâh (b. 2214)

Çünki bir bilürdi anı ma'rifet
Dürlü dürlü n'iredendür bu sıfat (b. 2215)

Çünki birdür bir ale't-tahkıyk Zât
Muhtelif niçün olup-durur sıfât (b. 2216)
…
Kim kılur hâsıyyet-ile k'anda var
Cezb-i âb u bâde mıknâtîs-vâr (b. 2246)

Çün düzüldi iki bahş oldı temâm
Biri siflî vü biri ulvî bu câm (b. 2247)

Birisi ider hevâdan kesb-i âb
Birisi yirden kılur cezb-i şarâb (b. 2248)

Ardından *Su'âl-i İskender Ez-Âferiniş-i Âlem* başlığıyla 2356. beyte kadar devam edecek olan âlemin yaratılış hikmetlerinin anlatıldığı uzun bir bölüm bulunmaktadır.

3.4. Dünyanın Geçiciliği ve Dünya Hayatına Bakış

Her iki şair de dünyayı, kimsenin gerçek mutluluğa ulaşamayacağı, vefâsız, eğlencesine kapılıp gidilmemesi ve bel bağlanılmaması gereken bir yer olarak anlatmaktadır.

Ahmedî 312. beyitte cihânı kimseye rahat vermeyen yedi başlı bir ejderhaya benzetmektedir:

Yidi başlu ejdehâdur bu cihân
Bir nefes kimseneye virmez emân

411.beyitte Ahmedî dünyayı rüyaya benzetmekte bu sebeple de bel bağlanılmayacağını söylemektedir:

Dünyada çün yok-durur bir dem sebât
Pes hayâl-i hâb-durur bu hayât

418-422. beyitlerde şair, dünyanın nice zahmetler getirdiğini, sultanları iniltiler içinde öldürdüğünü, nice Süleymanların tahtını yele verdiğini, ne melikleri ne sultanları helak ettiğini anlatmakta bu nedenle de dünyaya güvenilmeyeceğini ifade etmektedir:

Nice esdi tünd-bâd-ı kahrı gör
Nice mihnetler getürdi dehri gör (b. 418)

Niçe sultânları zâr öldürdi ol
Niçe Yûsufları kurda_aldurdı ol (b. 419)

Ne Süleymânlaruñ ol tahtın yile
Virdi vü mülkini dîve kim bile (b. 420)

Ne melikleri düşürüp itdi hâk
Ne selâtîni ki kıldı ol helâk (b. 421)

Âşikârâ gördüñ uş olmaz nihân
Nice yıhıldı yahıldı bu cihân (b. 422)

775. beyitte Ahmedî dünya süslerine, aldatıcılığına kapılıp gidilmemesi gerektiğini söyler:

Ziynet-i dünyâya meftûn olmagıl
Kalbdur mekrine magbûn olmagıl

2275. beyitte de dünyayı seven kişinin mutlu olamayacağı, kaygıdan bir an olsun kendini kurtaramayacağı söylenmektedir:

Dünyâyı seven kişi şâd olmaya
Kaygudan bir lahza âzâd olmaya

3384. beyitte dünya, karga yuvasına benzetilmektedir. Baykuş ve akbabaların mekânı olan uğursuz bir yer gibidir:

Dünyâya kalma ki bu zâg-âşiyân
Bûm u kerkeslere olmışdur mekân

4278 ve 6095. beyitlerde dünyanın vefâsızlığı üzerinde durulmaktadır. Dünyaya itimat etmenin hata olacağı, kimsenin hilesinden uzak duramayacağı söylenmektedir:

Çünki dünyâ kimseye itmez vefâ
İ'timâd itmek aña olur hatâ (b. 4278)

Kimseye dünya vefâ kılmış degül
Kimse cevrinden emân bulmış degül (b. 6095)

8047 ve 8048. beyitlerde dünya alçak bir yılan olarak vasıflandırılmakta, zehrinin gerçek, ilacının yalan olduğu söylenmektedir:

Dünyâ-yı dûndur didügüm ol yılan
Zehri girçekdür ü tiryâki yalan

Key sahın tiryâkine sunma anuñ
Yohsa zehri cânuñı alur senüñ

Behiştî'de de dünya bel bağlanılmaması gereken, aşağılık, geçici olması sebebiyle de mutsuzluk yeri olarak işlenmektedir. Dünya üzerine düşülecek, sıkıntısına kapılıp gidilecek öneme sahip değildir.

326 ve 328. beyitlerde dünyanın, mal ve mülkün sonunda yok olacağı, cihana itimat edilmemesi, kemâl mertebeye ulaşmanın hedeflenmesi gerektiği söylenmektedir:

Nedür câh-ı dünyâ nedür mülk ü mâl
Olur âhır elbette çün pây-mâl (b. 326)

Cihân devletine çü yok i'timâd
BEHİŞTÎ kemâli idesin murâd (b. 328)

4699. beyitte Behiştî dünya gamının çekilmemesi ve onun nimetlerinin yenilmesi gerektiğini, dünya geçici olduğundan gelecek endişesi içinde olunmamasını söylemektedir:

Yi dünyâyı dünyâ gamını yime
Bugünüm yaruna kala mı dime

5546. beyitte yaşlılıktan sonra ölümün geleceğini ve dünyaya bel bağlamamak gerektiği söylenmektedir:

Olur âhırı pirligün çü merk
Cihâna gönül bağlama eyle terk

5647. beyitte cihan bir kahpeye benzetilmiştir. Cihan kahpesiyle mutluluk elde edilemeyeceği, cihanın sonunda kalbe sıkıntı vereceği söylenmektedir:

Cihân kahbesi ile olma ferağ
Virür 'âkıbet kalbe vaslı terağ

5648. beyitte cihanın alçak olduğu alçaklara meyl edeceği, doğru görüş sahiplerinin aşağılara bakmayacağı anlatılmaktadır:

Cihân dûndur meyli dûna ider
Nazar ehli itmez denîye nazar

5656. beyitte de cihan iki kapılı bir hana benzetilmekte, handa eğlencenin olmayacağı söylenmektedir:

İki kapusı var cihân bir ribât
Ribât içre olmaya 'îş ü neşât

3.5. İktibas ve Telmihler

Ahmedî'de Kur'an'dan iktibas edilen bölümler Behiştî'ye nazaran daha fazladır. Behiştî'de daha çok telmih yoluyla Kur'an ayetleri zikredilmektedir. Makalenin sınırlarını aşmamak kaydıyla bu durumu ortaya koymak için bazı örnekler üzerinde durulacaktır.

Derdi vardı kim didi ana Kerîm
"İnne İbrâhîme evvâhün halîm" (b. 18)

Ahmedî, 18. beyitte Tevbe Sûresi 9/113. ayetten bir iktibas edilmiştir. Ayetin orijinal metni ve meali şöyledir. Beyitte geçen kısımlar italik olarak verilmiştir:

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا اِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ لَاَوَّاهٌ حَلِيمٌ

"İbrahim'in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi."

Turduğun yir Cennet ü eşcâr ola
Râst "tecrî tahtihe'l-enhâr" ola (b. 49)

49. beyitte, Kur'an'da 34 yerde bahsedilen "altından ırmaklar akan cennetler" ifadesi iktibas edilmiştir. Örnek olması bakımından alınan Tâhâ Sûresi 20/76. ayetin orijinal metni ve meali şöyledir:

جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذٰلِكَ جَزٰؤُا مَنْ تَزَكّٰى

"(Onlar için) içinden ırmaklar akan, içinde ebediyyen kalacakları Adn cennetleri vardır. İşte bu, günahlardan temizlenenlerin mükâfatıdır."

İtmedi Firdevs bâgına nazar
Lâ-büd oldı vasfı "Mâ-zâge'l-basar"(b. 258)

258. beyitte Necm Sûresi 17. ayetten iktibas bulunmaktadır. Ayetin orijinal metni ve meali şöyledir:

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى

"Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı."

Cenkde hayli melâ'ik añа iş
"Mâ-remeyte iz remeyte"_ohına kîş (b. 258)

259. beyitte Enfal Sûresi 8/17. ayettten iktibas yapılmıştır. Ayetin orijinal metni ve meali şöyledir:

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللهَ رَمٰى وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا اِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

"(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

Kimde kim yoh bu sıfatlar fî'l-mesel
Râst "ke'l-en'âmdur belhüm adal" (b. 3213)

3213. beyitte Furkan Sûresi 25/44. ayetten iktibas yapılmıştır. Ayetin orijinal metni ve meali şöyledir:

اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبيلًا

"Yoksa sen onların çoğunun (söz) dinleyeceklerini yahut akıllarını kullanacaklarını mı sanıyorsun? Onlar hayvanlar gibidirler, belki yolca onlardan daha da şaşkındırlar."

İsdeyene hüsn-i vechinden zekât
Kaşı dird "el-bâkıyâtü's-sâlihât"

5483. beyitte Kehf Sûresi 18/46. ayetten iktibas yapılmıştır. Ayetin orijinal metni ve meali şöyledir:

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلًا

"Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak salih ameller ise, Rabbinin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır."

Behiştî'de ise iktibastan ziyade telmih yoluyla bazı Kur'an ayetleri zikredilmiştir.

Bana rahmet it tâ ki encâm-ı kâr
Varam râdî vü merdî vü rest-gâr

103. beyitte Fecr 89/ 28'e telmih vardır. Âyetin orijinal metni ve meâli şöyledir:

اِرْجِعی اِلٰی رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً

"Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön. "

İrişdi çü tevfkî'-i lâ-rayb ana
'Ayân oldı dîbâce-i gayb ana

129. beyitte Bakara 2/2'den "lâ-rayb" ibaresi nakıs iktibas yapılmıştır. "Lâ-rayb: şüphesiz, hiç şüphe yok" anlamlarındadır. Âyetin orijinal metni ve meâli şöyledir:

ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فيهِ هُدًى لِلْمُتَّقينَ

"O kitap (Kur'an); onda asla şüphe yoktur. O, müttakîler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir."

N'ola mehl buldıysa a'dâ-yı dîn
"Ve ümlī lehüm inne keydī metīn"

A'râf 7/183, Kalem 68/45. âyeti iktibas edilmiştir. Âyetin orijinal metni ve meâli şöyledir:

وَاُمْلی لَهُمْ اِنَّ كَيْدی مَتينٌ

"Onlara mühlet veririm; (ama) benim cezam çetindir."

Hudâ dir imiş şemse ol bî-hayâ
Zihî ğâfil âfil olur mı Hudâ

3002. beyitte En'am 6/76'ya telmih vardır. Âyetin orijinal metni ve meâli şöyledir:

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبِّى فَلَمَّا اَفَلَ قَالَ لَا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ

"Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi."

3.6. Mevlid Bölümü

Behiştî'den farklı olarak Ahmedî'nin eserinde müstakil bir mevlid bölümü bulunmaktadır.[20] Ahmedî İskender-nâme'yi 792/1389-90'da bitirmiş olmasına rağmen eserine 813/1410'a kadar eklemeler yapmıştır. Mevlid bölümü de esere sonradan eklenmiştir. İsmail Ünver'in verdiği bilgilere göre mevlid bölümü sadece İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Ty. 921 numarada kayıtlı nüshada 625 beyit halinde 52b-58a varakları arasında yer almaktadır. Ünver, mevlid bölümünü incelediği makalesinde eserin, Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* adlı mevlidiyle de konu olarak karşılaştırmasını yapmış, benzer ve farklı yönlerine temas etmiştir. Süleyman Çelebi'nin bu Mevlid'den çeşitli yerlerde istifade ettiğini ortaya koymuştur (Ünver 1978: 356).

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde ise müstakil bir mevlid bölümü bulunmamakla beraber 108-213. beyitler arasında na't özelliği gösteren iki bölüm bulunmaktadır. 108-138. beyitler arasında Behiştî, *Der-Na't-ı Hᵛâce ki Dîbâce-i Kemâl-i û Küntü Nebiyyen ve Âdeme Beyne'l-Mâ'i Ve't-Tînest* başlığıyla Hz. Muhammed'i övmekte, bütün kâinatın Hz. Muhammed'in şerefine yaratıldığını, semâ kapısının kilidine Hz. Muhammed'in parmağının kilit olduğunu anlatmaktadır. Behiştî, Hz. Muhammed'in kısaca vasıflarını anlattığı ve O'ndan şefaat dilediği beyitlerin ardından *Sıfât-ı Rûz-ı Mi'Râc-ı Ser-Tâc-ı Enbiyâ* başlığıyla 139-213. beyitler arasında Mi'raç hadisesini anlatmakta, ardından Hz. Muhammed'den şefaat isteyerek mi'raç bölümünü bitirmektedir.

---

[20] İsmail Ünver'in Ahmedî'nin İskender-nâmesi'ndeki "Mevlid" bölümü hakkında detaylı bilgi verdiği ve "Mevlid" metnini yayımladığı bir makalesi bulunmaktadır: İsmail Ünver, "Ahmedî'nin İskender-nâmesi'ndeki Mevlid Bölümü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1977'den Ayrıbasım, Ankara 1978, s. 355-411.

4. DİL

Türkiye Türkçesi devirleri bir tasnife tabi tutulurken XIII-XV. yüzyıllar eski Türkiye Türkçesi (eski Anadolu ve eski Osmanlı Türkçesi) dönemi; XVI. yüzyıl ile XX. yüzyılın başı Osmanlı Türkçesi (klâsik Osmanlı Türkçesi ve yeni Osmanlı Türkçesi) dönemi olarak iki ana gruba ayrılır (Timurtaş 1981: VIII). XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın başı *geçiş dönemi* olarak isimlendirilir. Ahmedî'nin eserine genel olarak bakıldığında eski Anadolu Türkçesinin söyleyiş özelliklerinin hâkim olduğu görülmektedir.

İskender-nâme'nin dil hususiyetleri üzerinde bugüne kadar detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Bu da ancak *İskender-nâme*'nin karşılaştırmalı sağlam bir metninin ortaya konulmasıyla mümkün olacaktır. Eldeki mevcut metinlere bakıldığında Ahmedî'nin devrindeki ilimleri anlatırken Arapça kelime ve terimlere yer verdiği, edebî gücünü gösterdiği yerlerde de Farsça kelime ve terkipleri kullanmaktan çekinmediği görülmektedir (Ünver 1983: 24). Hemen hemen her beyitte de Arapça ve Farsça kelimelere rastlandığı söylenebilir. Bu durumu gösteren bazı örnekler şöyledir:

Andelîbem nagmeler sâz ideyim
Tûtiyem şekker söz âgâz ideyim (b. 4)

Sözde şöyle nazm idem dürr-i semîn
K'anı gerden-bend ideler hûr-ı în (b. 9)

Derd-mendün nâlesi dil-keş olur
Oda yanmayan dem-i nâ-hoş olur (b. 14)

Çarh bigi hûb u ser-sebz olasın
Feth-i bâb-ı rahmete yol bulasın (b. 48)

Rahmeti bî-hadd ü fazlı bî-kerân
Ni'meti bî-'add ü luṭfı câvidân (b. 90)

Müstekarrı 'izzetinüñ lâ-mekân
Sür'ati fermânınundur Kün-fe-kân (b. 96)

Bu'd eb'ad ḳurb 'aḳrebdür aña
Nahnü 'akreb hüccet uş rûşen sana (b. 101)

Zü'l-Celâl ü hem Metîn ü hem Mübîn
Bu-durur esmâsı zâtuñ bil yakîn (b. 149)

Çarh-ı evvel mazhar-ı Hallâkdur
Çarh-ı sâbi' mazhar-ı Rezzâkdur (b. 179)

Fî'l-mesel bir şehrdür re'sen-be-râs
Aña dörd ezdâd olmışdur esâs (b. 2580)

Bûy u renge garre olma kim cihân
Pîre-zendür gerçi rengidür cüvân (b. 4430)

Didüm oldur Sa'd-ı Ekber Müşterî
Cümle-i ehl-i saâdet serveri (b. 4497)

Eserde içinde yabancı sözcük bulunmayan ya da nadiren kullanılan ve arkaik kelimeler barındıran beyitler de bulunmaktadır:

Her kimüñ kim yoldaşı Tevfîk ola
Her ne söz kim söyleye tahkîk ola (b. 2)

Gözi yaşlu içi başlu olmışam
Her gice od içinde taña kalmışam (b. 29)

Didi micmer ţaşradan yakan seni
İçerüden yaḳar uş görgil beni (b. 34)

Biz durup uş saña koduk ni'meti
Sen yi anı kılma *ayruk* kısmeti (b. 1281)

Şeh benefşe *bigi* oluban dü-tâ
Egmiş-idi yârdın yaña kafâ (b. 1561)

Gülşahı cehd eyle vü *irgür* baña
Derdüme em it gereksem ben saña (b. 1693)

Sıdı su oddan harâret sevretin
Od dahı sudan bürûdet kuvvetin (b. 2319)

Çün hakîm anlamaya nedür mizâc
Nice *assı* kıla itdügi ilâc (b. 3555)

Görgil imdi oh nice atmah gerek
Oh yiyen kişi nice yatmah gerek (b. 5696)

Düzedüp ol bir agaçdan oh u yay
Atışurdı oglanlar-ıla kış u yay (b. 5705)

Cîdalar *sındı* uşandı tîg-i tîz
Sana-y-ıduñ kopdı rûz-ı rüstahîz (b. 7039)

Sözi evvel key tefekkür eylegil
Söyleyecek sözi âhir söylegil (b. 7424)

Ka'benüñ Mîkâtına çün irdi şâh
Evvel İhrâmûn *tonına* girdi şâh (b. 7469)

Nice su kim cânlara olur devâ
Sayrulara irişür andan şifâ (b. 7753)

İsmail Ünver ayrıca, *İskender-nâme*'de dilin çok ağdalı olduğu yerlerde bile, sözdizimi açısından yanlış ya da anlaşılmayan bir beyit olmadığını, anlatım yetersizliğine rastlanılmadığını, müellifin akıcı ve anlaşılır bir söyleyiş yakalamayı başardığını ifade etmektedir (Ünver 1983: 24).

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde, Ahmedî'nin eserindeki kadar ağırlıklı olmasa da, eski Anadolu Türkçesinin söyleyiş özelliklerinin hâkim olduğu söylenebilir. Behiştî'nin Ahmedî'den farklı olarak Arapça kelime ve ifadelere az; Farsça kelime, terkip ve imla özelliklerini eserine daha fazla yansıttığı görülmektedir. Bazen de Arapça ve Farsça terkibi bir arada kullanmıştır. Genellikle konu başlangıçlarında Arapça ve Farsça terkiplerin kullanıldığı, dilin daha ağdalı olduğu görülmektedir. Bu durumla ilgili şu örnekler verilebilir:

Tapundur fürûzende-i şem'-i cân
Cilâ-bahş-ı âyîne-i gayb-dân (b. 5)

Husûsâ Sitânbûl-ı 'Adn-i zemin
Ki Firdevs ider ana sad-âferîn (b. 1661)

Mey-i surh ile sâki-i meh-likâ
Vire kalb âyînesine safâ (b. 1802)

Nûş kıldı bâde-i anber-şemîm
Kim deminden tâze olurdı nesîm (b. 3890)

Eyâ matla'-i âfitâb-ı kemâl
Ki yok zihn-i pâkün günine zevâl (b. 5713)

Behiştî de yer yer eski Anadolu Türkçesinin karakterini yansıtan arkaik kelimeler kullanmıştır:

Kakıtma beni itmeyem tâ ki kîn
Sakın yanmasun oda Îrân-zemîn (b. 622)

Risâlet içün eyleyüp ihtiyâr
Okıtdı anı yanına şehr-i yâr (b. 1216)

Dutar gürzini karşu ol pehlevân
Uvanur o şemşîr-i âteş-feşân (b. 3448)

Ahmedî'nin ve Behiştî'nin dil özellikleri incelendiğinde, yaşadıkları dönem itibariyle, aralarında bulunan yaklaşık yüz yıllık farkın söyleyişlerine yansıdığı görülmektedir. Ahmedî'nin eserinde, eski Anadolu Türkçesi söyleyiş özelliklerinin Behiştî'ye nazaran daha ağırlıklı olduğu söylenebilir. Ancak her iki şair de bulundukları şiir geleneğinin dil özelliklerini eserlerine yansıtmışlardır. Ahmedî'nin eserindeki öğreticilik özelliğinin dile de yansıdığı görülmekte, Behiştî'de ise sanatlı söyleyiş gayesinin öne çıktığı söylenebilir. "Sosyal eleştiri" bölümünde de söylenildiği gibi Behiştî'nin Ahmedî'yi üslup, söyleyiş ve tarz bakımından takip etmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü Behiştî, 2317 ve 2318. beyitlerde Şeyhî ve Ahmedî'yi söyleyiş tarzları ve üslûpları bakımından eleştirir. Onların sözlerinin tatsız tutsuz, kuru bir nazmdan öteye geçemediğini ifade eder.

5. SANAT[21]

Ahmedî'nin eseri incelendiğinde en çok cinas sanatına rastlanmaktadır. "İki şeyin birbirine benzemesi" anlamına gelen ve Arapça masdar olan cinas, edebî terim olarak söyleniş ve yazılışları bir, anlamları farklı iki veya daha fazla kelime arasındaki benzerliktir. Bazı örnekler şunlardır:

Câdulıkda her nefes k'efsûn kılam
Sihri ben Bâbillüden efzûn kılam (b. 10)

Çengümi bir perdeye sâz eyleyem
Kim ana Dâvûdı dem-sâz eyleyem (b. 11)

Şöyle kim dûlâb dök der ile yaş
Kim yaşuñdan yaşarup kur'ola yaş (b. 47)

Kimden oldı hem-dem-i 'îsî sabâ
Sebzeyi Hızra kim itdi hem-ḳabâ (b. 78)

Câh hırsı her kişiyi azdurur
Saña mâil olmayan kişi az-durur (b. 873)

Söz ki söylendi atılmış ok-durur
Anı döndürmege dermân yok-durur (b. 867)

Dünya-y-ıçun ne gerek bu hırs u âz
Dünya çogı n'assı çün ömr ola az (b. 4433)

Hânedân var mıki vîrân olmamış
Hâne mi var hâne hundi ölmemiş (b. 5735)

Ol kuru agaç içind'olup revân
Ölmiş-iken cân ider aña revân (b. 7745)

Şair lafza dayalı cinas, tekrir, aliterasyon sanatlarının yanında anlama dayalı mübalağa, teşbih, tenasüp, istifham, tezat, nida gibi sanatlar da kullanılmıştır. Bazı örnekler şunlardır:

[21] Bu bölüm hazırlanırken şu kitaplardan faydalanılmıştır: Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, Gökkubbe Yay., İstanbul 2013.; Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi Yay., İstanbul 2000.

La'lına cân-ıla teşne olmışam
Hayretinden günde biñ kez ölmişem (b. 1698) [Mübalağa]

Didüm iy zülfi benefşe yüzi gül
Belki ayuñ nûrı kendüden degül (b. 4455) [Teşbih]

Kaşları-y-ıdı anuñ mihrâb-ı cân
Zülfi sevdâsında yanardı cihân (b. 6753) [Tenasüp]

Taht mı var kim yile virmez cihân
Tâc mı var yire urmaz âsumân (b. 5736) [İstifhâm]

Bilmezem âşık ne katı cânl'olur
Şem' bigi dirilür nice k'ölür (b. 1699) [Tezat]

İy niçe Kavûs-ıla Efrâsiyâb
K'anı ögütdi bu gerdân-âsiyâb (b. 5737) [Nidâ]

Behiştî'nin de en çok cinas sanatını kullandığı görülmektedir. Eser incelendiğinde, şairin cinas sanatında genellikle Farsça ve Arapça kelimeleri tercih ettiği, Türkçe kelimelerle de bazen cinas yaptığı görülmektedir. Bazı örnekler şunlardır:

Nisârun kamu mülk ü emlâk Keyd
Sözümde sakın sanma kim ola keyd (b. 2171)

Aç agzun dökilsün cihâna dürer
Sadef gibi tolsun bu 'âlem dürer (b. 2281)

Şu resm ile nazm ile bu cevheri
Ki hayrân ola her gören cevheri (b. 2288)

Ki kânî anun levh-i mahfûzdur
Bilür kadrini her ki mahfûzdur (b. 4801)

Şair lafza dayalı cinas, tekrir, aliterasyon sanatlarının yanında anlama dayalı mübalağa, teşbih, tenasüp, teşhis, hüsn-i ta'lîl, istifham, tezat, tekrir, telmih, nida, irsal-i mesel, tevriye, rücû' gibi sanatları da kullanılmıştır. Bazı örnekler şunlardır:

Eline sinân alsa ol şeh-süvâr
Kafes gibi Kâfı ider rahne-dâr (b. 370) [Mübalağa]

Ayıtdı benüm olıcakdur cihân
Zemîn gûydur himmetüm savlecân (b. 653) [Teşbih]

Ol âyîneden ‘âleme irdi tâb
Sipihr oldı ol tâbdan âfitâb (b. 1401) [Tenasüp]

Uzatdı elin merhabâya sinân
Yine toza gark oldı pîr ü cuvân (b. 1044) [Teşhis]

Şehe bâr-geh kurmaga âfitâb
Salar her gün etrâf-ı arza tınâb (b. 378) [Hüsn-i Ta‘lîl]

Geçer böyle kalmaz mukarrer bu dem
Neden bir nefes ‘ömr içün bunca gam (b. 1373) [İstifhâm]

Gice subha dek oldılar pâs-bân
Tolanup sipâhı çü gerdûn-devân (b. 882) [Tezat]

Eyâ kufl-i kenz-i İlâha kilîd
Kamu ümmete şefkatündür ümîd (b. 237) [Nida]

Cihânda giçer çok kişi pehlevân
Meseldür bu kim dilde yok üstühân (b. 436) [İrsâl-i Mesel]

Ana râm imiş nısf-ı Hindûstân
Ne Hindûstân belki nısf-ı cihân (b. 2052) [Rücu‘]

Her iki şairin de öncelikle cinas sanatını kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Tenasüp ve tezat sanatlarının da metinlerde ağırlıklı olarak kullanıldığı söylenebilir. İki eser karşılaştırıldığında Behiştî’nin Ahmedî’ye nazaran daha sanatlı bir dil kullanmayı tercih ettiği söylenebilir.

6. ÜSLUPLA İLGİLİ UNSURLAR

6.1. Sözün Önemi ve Söz Söyleme Âdâbı:

Hem Ahmedî'de hem de Behiştî'de sözün önemi ve söz söyleme âdâbı üzerinde durulmuştur. Ancak Behiştî'de çoğunlukla hakîmlerin öğütleri içinde bu husus işlenirken Ahmedî'de bizzat şairin kendisi bu konudan bahsetmiştir. Amedî'de 4-10. beyitler arasında şeker gibi sözler söylemeyi, sözlerinin akla ve gönle ferahlık veren güzel sözler olmasını, sözü inci gibi dizmeyi ve bunu hurilerin takmasını, her nefesiyle büyülemeyi arzulamaktadır.

19-21. beyitlerde sözünün kalpten geldiğini, buhurdanlar gibi hoş kokular saçtığını, sözünün etkisini yakıcı oluşundan aldığını, nâmının bu sebeple "hoş-nefes" olarak anıldığını söylemektedir.

Cân içinden oldı sözüm n'ola pes
Şöyle kim micmerdür olsam hoş-nefes (b. 19)

Sûzdur sözümi ma'mûr eyleyen
Nârdur şem'i yakup nûr eyleyen (b. 20)

Anun-ıçun hoş-nefes oldı adum
K'oldı micmer bigi içümden odum (b. 21)

58-64. beyitler arasında Ahmedî, sözleriyle kendisini övmek istemediğini, amacının "söz"ü övmek olduğunu belirterek yanlış anlamaların önüne geçmek ister. İnsanın makamının sözle anlaşıldığını, iki cihan saadetine sözle ulaşılacağını, dünya ve âhiret işlerinin sözle tamama ereceğini, güzelliklerin sözle ortaya çıkacağını, mananın sözle belirgin hale geleceğini, ululların adının sözle yüceleceğini ve ölülerin adının da sözle dirileceğini beyan eder.

286-291. beyitlerde Ahmedî sözün ses ve harften ibaret olmadığını, ses ve harfin sözün zarfı olduğunu, eğer söz ses ve harften ibaret olsaydı papağanın da insan kabul edilebileceğini söylemektedir. Ahmedî de sözü, sanat ehline ayan olması için hoş lafızla beyan edeceğini ifade eder.

570-572. beyitte Ahmedî, sözünü işiten kişinin saadete kavuşacağını, kendi sözünün candan geldiğini, her dediğinin irfan ve Hak'tan ilham olduğunu söyler.

AHMEDÎ'nüñ ger sözin işidesin
Kendüzüñe devleti iş idesin (b. 570)

Kim sözi anuñ kamu cândan gelür
Her ne kim eydürse irfândan gelür (b. 571)

Hâtırı anuñ melâyık câmıdur
Her ne söz kim diye Hakk ilhâmıdur (b. 572)

1089-1091. beyitler arasında şair, sözünün din ve dünya için faydalı nasihatler olduğunu, sözünü dinleyenin iyiyi ve kötüyü anlayacağını söylemektedir.

AHMEDÎ'nün sözin işitmek gerek
Her ne dirse_anunla iş itmek gerek (b. 1089)

Kim sözi anun nasâyıhdur kamu
Dîn ü dünyâda masâlihdür kamu (b. 1090)

Sıdk-ıla_anun her ki sözin dinleye
Cümle assı vü ziyânın anlaya (b. 1091)

1314 ve 1315. beyitlerde Ahmedî, sözünü dinleyenin eşyanın sırrını anlayacağını, gaybden aldığı nurun gönlünü aydınlatacağını, her sırrı keşf edeceğini söylemektedir.

AHMEDÎ sözin eger diñleyesin
Kamu eşyâ sırrını añlayasın (b. 1314)

Fâyız ola gaybdan gönlüñe nûr
Keşf idüp her sırrı bulasın sürûr (b. 1315)

Behiştî'de ise söz söylemenin önemi ve âdâbıyla ilgili çoğunlukla hakîmlerin öğütleri yer almaktadır. Aristo İskender'e 4443-4447. beyitlerde söz söyleme adabıyla ilgili öğütler verir. Düşünerek konuşulması gerektiği; çünkü sözün ağızdan çıkınca çaresinin olmadığı, insanın ko-

nuşacağı sözü ve sözün önünü arkasını hesab etmesi ve iyice düşünmesi gerektiği, bin düşünüp bir konuşulmasını, çok konuşanın çok hata edeceği, söz terazisinin dilinin lisan olduğunu, utanmamak için sakınarak konuşulması gerektiği öğütlenir.

Dinilen söze çâre yok husrevâ
Anı fikr kılmak gerek ibtidâ (b. 4443)

Gerek kişi sözde te'emmül ide
Hasâsın savâbın tahayyül ide (b. 4445)

Ko ol sözi kim ola andan ziyān
Binin fikr idüp söyle birin hemân (b. 4446)

Meseldür bu söz dahı dirler şehâ
Ki çok söyleyenler çok eyler hatâ (b. 4447)

Olur dil terâzûsınun dili dil
Dilün sakla olmayasın tâ hacil (b. 4448)

5392 ve 5393. beyitlerde Behiştî, tatlı ve insanları hayran bırakacak derecede güzel söz söylemenin üstün yaratılışlı insanların işi olduğunu, avâmın bunu beceremeyeceklerini; çünkü avâmın sözlerinin eşek sesine benzediğini, kuru nazma da kimsenin itibar etmeyeceğini anlatır.

O vech ile şîrîn ü mu'ciz- kelâm
Havâsun işidür diyemez 'avâm (b. 5392)

'Avâmun kelâmı çü savt-ı hımâr
Kurı nazmdur ana ne i'tibâr (b. 5393)

6.2. Temsillerle Anlatma

Ahmedî anlattığı hikâyelerin ardından asıl maksadın ne olduğunu ifade etmek için *Der-Temsil ve Hâtime-i Dâsitân, Der-Temsîl-i Rumûzât* adlı başlıklarla o bölümde anlatılan hikâyenin izahını yapmakta, hikâyenin anlatılma gayesini ifade etmektedir. Ahmedî'nin asıl anlatmak istediği İskender'in hikâyesi değil, şahısların ardına gizlediği, manevî derinliği

olan hikmetlerdir. Bu durumu da her hikâyenin sonunda açıklar. Behiştî'de ise bu duruma rastlanmaz.

558-574. beyitler arasında Ahmedî, öncesinde anlattığı hikâyede geçen Aristo'nun aklı, Zülkarneyn'in nefsi, Rûm mülkünün de rûhu temsîl ettiğini söyler. 898-940. beyitler arasında Ahmedî, öncesinde anlattığı hikâyedeki havas içindeki hiss-i müşterekin İskender'i, hayalin Eflâtun'u, vehmin Aristo'yu, fikir kuvvetinin Hipokrat'ı; Hızr'ın da her işin perde arkasını bilmeyi temsil ettiğini söylemektedir.

1299-1338. beyitler arasında, öncesinde anlattığı olaydaki Dârâb'ın nefsi, Zülkarneyn'in rûhu temsil ettiğini, İskender gibi nefsini kontrol altına alabilenlerin dünya hükümdarlığına sahip olacağını ifade etmektedir.

Ahmedî 3049. beyitte hikâyelerin, asıl maksadını anlatmak için bir aracı olduğunu açıkça söylemektedir:

Ben tarîkat şerhin iderem saña
Bu hikâyet bir bahânedür baña

3050-3067. beyitler arasında şair, Hint Fûr'unun nefs-i emmareyi, fillerin nefsin kuvvetini, İskender'in de aklı temsil ettiğini anlatır.

3068-3161. beyitler arasında İskender'in bir ejderhayı öldürmek için yaptığı hazırlıklar ve öldürmesi anlatılır. Ardından 3162-3163. beyitlerde ejderhanın şeytanı, Sind'in düşüncelerini temsil ettiğini, kötülüklerin de "lâ-havle" ile yok edileceğini anlatmaktadır.

Hâtırundur Sind ü Şeytân ejdehâ
Def'in itmezseñ hatâ-durur hatâ

Kıl anı lâ-havle zahmı-y-la tebâh
Olduñ İskender bigi her mülke şâh

Ye'cüc ile Me'cüc'e sed yapılmasının anlatıldığı bölümün ardından 3969-3971. beyitler arasında şair, Ye'cüc ile Me'cüc'ün şehvet ve dünya

hırsını temsil ettiklerini, bunların takvâ seddiyle ancak engellenebileceğini ifade etmektedir.

Ahmedî, 4410 ve 4411. beyitlerde İskenderiye şehrinin insan vücudunu, nefsin halifeyi temsil ettiğini; Feridun ile Dahhak'ın savaşı anlatıldıktan sonra 5294-5298. beyitler arasında Dahhâk'ın nefs-i emmâreyi, iki yılanın kibir ve gazabı, Ermâyil'in nefs-i levvâmeyi, Feridun'un nefs-i mutmainneyi temsil ettiğini; 8043-8049. beyitler arasında da Âb-ı Hayât'ın ilmi temsil ettiğini anlatmaktadır.

Behiştî'de anlatılan hikâyelerin ardından hikâyede anlatılanların neyi temsil ettiğini, asıl maksadın ne olduğunu açıklayan bölümler bulunmamaktadır. Behiştî, *İskender-nâme*'sinde anlattığı konuların arka planına başka manalar gizlememiştir.

7.SAVAŞ SAHNELERİ

Ahmedî'nin eserinde geçen savaş sahneleri Behiştî'ye nazaran daha az ayrıntı içermektedir. Behiştî'de savaş meydanları bütün çıplaklığıyla anlatılır, savaş malzemeleri detaylı bir şekilde verilirken Ahmedî'de bu durum görülmez. Hatta Ahmedî'de İskender, feth etmeye geldiği Gülşah'ın diyarında belki Gülşah korkar diye savaşmaktan vazgeçer. Bu durum "Ahmedî'de Işk-nâme" bölümünde anlatıldığı için burada detaya girilmeyecektir.

Ahmedî'de İskender'in Hind Fûr'uyla yaptığı savaş 2984-3049. beyitler arasında anlatılır. Bu bölüm Ahmedi'deki en canlı savaş sahnesinin olduğu bölümlerden biridir. 3020 ile 3025. beyitler arasında askerin dalga dalga birbirine girdği, kanın deniz gibi aktığı, kan buharından gökyüzünün görünmez hale geldiği anlatılmaktadır.

Birbirine irdi leşker fevc fevc
Kan revân oldı arada mevc mevc (b. 3020)

Bahr-ı hûn-ıdı sanasın rezmigâh
Tozdan olmışdı belürsüz mihr ü mâh (b. 3021)

Kan buhârından belürmezdi sipihr
Ata ogul birbirin'itmezdi mihr (b. 3022)

Baş-ıdı her kanda kim irişe na'l
Kandan olmış-ıdı kûh u deşt la'l (b. 3023)

Diyedün elmâs yagdurur sehâb
Yâ hevâdan dökilür berr-i ukâb (b. 3024)

Şâh arada şöyle kim ceng-i peleng
Düşmenün kanına tîz itmişdi çeng (b. 3025)

Behiştî'deki savaş sahnelerinde yer yer abartılı anlatımlarla savaşın bütün detayları, okuyucunun gözünde canlandırılmaya çalışılmıştır. Sel gibi akan kanlar, top gibi yuvarlanan kafalar, üzerine sinek üşüşmüş cesetler, insan etiyle karnı şişmiş yılanlar oldukça realist bir anlatımın göstergesidir. Hikâye edilen bu sahnelerden hareketle o dönemin savaş meydanları, ordu düzeni, kıyafetleri, taktikleri hakkında bilgi sahibi olunabilir. Makalenin sınırlarını aşmamak için sadece bazı örnekler üzerinde durulacaktır.

1474 ile 1477. beyitler arasında savaş meydanının diş mezbahası olduğu, nereye nazar edilse, ne yana dönülse barsakla dolu olduğu, sınırlara dizilmiş taşlar gibi kellelerin etrafa dizildiği anlatılır.

Kanâre-yi esnân olup cûy-ı ceng
Zemîn küştelerden olur halka teng (b. 1474)

Nazar kanda kim salsan ağşâ idi
Güzer kanda kim kılsan em'â idi (b. 1475)

Yığılmışdı etrâf-ı meydânda baş
Konulmış hudûdına gûyâ ki taş (b. 1476)

Dönüp başcı dükkânına ol [zemîn]
Seri eylemiş idi ser-çîn-i çîn (b. 1477)

1480 ve 1481. beyitlerde zeminin bostana döndüğü, kellelerin her yerde karpuz gibi yattığı, başların sararmış kabağa ciğer ve böbreklerin de patlıcana benzediği söylenir.

Zemîn bostân idi itsen nazar
Yatur harbuze gibi her yirde ser (b. 1480)

Sanasın sararmış gedû idi ser
Badıncân idi câ-be-câ gurdeler (b. 1481)

8. AHMEDÎ'DE TARİH BÖLÜMÜ

Ahmedî'nin *İskender-nâme'*sinde kaynağı kesin olarak saptanamayan 2790 beyitlik bir cihan tarihi bölümü yer almaktadır. Bu konu üzerinde İsmail Ünver detaylı bir şekilde durmuştur (Ünver 1983: 18-21). Ünver, bu bölümün ilk hükümdar Keyûmers'ten başlayarak Emir Süleyman'la bitirildiğini ifade eder. Ünver bu kısmın büyük bir bölümünün *Şeh-nâme*'nin kısa bir özeti gibi görünmesine rağmen kimi olayların değişiklik gösterdiğini söylemektedir.

Behiştî'de devrin padişahı II. Bayezid hakkında 1621-1653. beyitler arasında bazı bilgiler verilmekte bunun dışında da herhangi bir kronolojik tarih bilgisi yer almamaktadır.

9. SOSYAL ELEŞTİRİ

Her iki eserde de devrin bazı şairleri yerilmiştir. Ahmedî, dönemindeki idarî yapıdan da şikâyet etmesine rağmen Behiştî'de bu görülmez.

Ahmedî 437-445. beyitler arasında *Der-Hasbihâl-i Hişten Ve İftihâr-ı Be-Fazl* başlığıyla kendisinden bahsetmektedir. Bu bölümde Ahmedî, şükür ki Gülşehrî gibi kendini övüp durmadığını, beğenmediğini ifade ederek Gülşehrî'yi yermektedir.

446-465. beyitler arasında Ahmedî, *Der-Ta'rîz-i Ba'zi Ez-Ekâbir-i Dehr* başlığıyla devrin bazı büyüklerini yermektedir. Bu bölümde devrindeki kişilerin kendisine önem vermediği, onların ferasetlerinin kıt olduğu, miskin kıymetini attarın bileceği, baytarın ondan bir şey anlamayacağı, Şeyhoğlu'ndan söz söylemeyi öğrenenlerin kelamdan zevk alamayacağı ifade edilmektedir.

Behiştî de genel olarak bazı şairleri eleştirdikten sonra Şeyhî ve Ahmedî'nin tarzlarını beğenmediğini ifade etmektedir. 2310-2313. beyit-

ler arasında Behiştî, diğer şairlerin, kendi sözlerini kıskandıklarını imâ eder. Sözlerini Ülker yıldızı dizisine benzetmektedir. Şiirini insanlara arz etmek istediğini, nazmını inci dizilerinin bile kıskanacağını, kimsenin onlara el uzatamayacağını söyleyerek diğer şairlerin kendisini kıskandıklarını anlatır. Şiirini, orijinal söyleyişini açığa vursa bile kimsenin çalmaya cesaret edemeyeceğini ifade eder. Başka şairlerin kendi kitabından hayâllerini çalmaya tevessül etmesinin faydasız olacağını, insanın öz oğlunun başkasının velâyetine giremeyeceği misaliyle izah eder:

Düzüp yine bir silk-i Pervîn misâl
Cihân halkına ʻarz ideyüm kemâl (b. 2310)

Ki reşk eylesün nazmına silk-i dür
El uzatmasun ʻakdine kîse-pür (b. 2311)

İde düzd her dânesin ger nihân
Ola zâhir işi olıcak ʻayân (b. 2312)

Benüm oğlum olmaz sana çün ʻıyâl
Ne lâzım kitâbumdan almak hayâl (b. 2313)

Behiştî, 2317 ve 2318. beyitlerde Şeyhî ve Ahmedî'yi söyleyiş tarzları ve üslûpları bakımından eleştirir. Onların sözlerini tatsız tutsuz, kuru bir nazmdan öteye geçemeyeceğini, bu nedenle takipçilerinin de mutluluğa kavuşamayacağını ifade eder:

Olan peyrev-i Şeyhî vü Ahmedî
Ne mümkin bula devlet-i sermedî

Müsâvîleri gerçi düşmez bize
Kurı nazmdur sözleri bî-meze

10. DEVLET DÜZENİ VE DANIŞARAK İŞ YAPMA

Ahmedî'de ve Behiştî'de görülen ortak bir tema da İskender'in "rây" ile hareket etmesi, başkalarının fikrini alarak, oylayarak, bilgili kişilerin düşüncelerine kıymet vererek karar vermesidir. İskender'in çevresindeki bilgili kişiler, devamlı "rây" ile hükmedilmesi yönünde tavsiyelerde bulunmaktadırlar.

Ahmedî'de 545-548. beyitler arasında Zülkarneyn'in Rûm diyarını "rây" ile emri altına aldığı ve idare ettiği, devletin sermayesinin, devlet kuşunun gölgesinin, tahtın ve tacın süsünün güzelce danışmak olduğu söylenmektedir.

Feylekûs öldi vü Zü'l-Karneyn şâh
Rûm iklîmine oldı pâdişâh (b. 545)

Rây-ıla Rûmı musahhar eyledi
Begleri kendüye çâker eyledi (b. 546)

Devletün ser-mâyesidür hüsn-i rây
Rây-durur bî-gümân zıll-ı hümây (b. 547)

Rây-ıla_olur her kişi kim ola şâh
Râydur ârâyiş-i taht u külâh (b. 548)

Danışarak devlet işlerinin halledilmesini bir metot olarak Keyd de kullanmaktadır. 2018-2022. beyitler arasında Keyd, İskender'le savaşırsa yenileceğini bildiği için İskender'le danışarak, anlaşarak problemlerini çözme yoluna gider. Danışarak, anlaşarak bütün işlerin hallolabileceğini, kapalı kapıların kilidinin anlaşmak olduğunu söyler.

Nâmeyi çün Keyd ohıdı temâm
Gönline korhu düşürdi ol peyâm (b. 2018)

Bildi kim İskender-ile itse ceng
Cân u baş elden gider hem nâm u neng (b. 2019)

Kendüden yigi-y-l'ide her ki sitîz
Kendü başına belâ irüre tîz (b. 2020)

Çünki bildi ceng-il'iş olmaz temâm
Rây-ıla tedbîr itd'ol nîg-nâm (b. 2021)

Rây-ıla hâsıl olur cümle ümîd
Râydur baglu kapulara kilîd (b. 2022)

Behiştî'de de danışarak iş yapma üzerinde durulmaktadır. Özellikle pend-nâme özelliği gösteren bölümlerde hakîmler İskender'e, hata etmemesi için işlerini bilgili kişilere danışmasını, bilgili kişilerin görüş

bildirdikleri zamanlarda düşüncesinde ısrar etmemesi gerektiğini; çünkü akıllı kimselerin fikrinin problemleri çözeceğini ifade etmektedir.

Ola fikrüne rây-ı dânâ çü yâr
Bir işde hatâ olmaz iy şehr-i yâr (b. 4373)

'İnâd itme dânâlar itdükde rây
Olur fikr-i dânâ ki müşkil-güşây (b. 4385)

Tanış emrüni olana ehl-i rây
Kim ola sana rây ile reh-nümây (b. 4609)

11. NASİHATLER

Hem Ahmedî'de hem de Behiştî'de bilge kişilerin nasihatleri dışında şairlerin de hayat tecrübelerinden yola çıkarak bazı nasihatlerde bulundukları görülmektedir. Konunun işlenişine göre her iki şair de tecrübelerinden hareketle bazı tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bu durum her iki metinde de fazla olduğundan bazı örnekler üzerinde durulacaktır.

Ahmedî, 40-44. beyitler arasında insanın varlığını sevgiliye kavuşmak için ortadan kaldırması gerektiğini, sevgiliden ilgi görmek için derd çekilmesi icap ettiğini, can cevherini temizleyenin derd olduğunu, derd ehli olmanın da rahata kavuşmanın ve insanların sıkıntılarına çare olmanın yolu olduğunu söylemektedir.

Varlıgını yaḳ ki hoş-dem olasın
Kendüni yitür ki yârı bulasın (b. 40)

Derd-mend ol kim sini sora habîb
Derdi olana 'ilâc eyler tabîb (b. 41)

Yanmayınca 'ûd hoş-dem olımaz
Ol ki yoḳdur zahmı merhem bulımaz (b. 42)

Pâk iden cân gevherin derd olur
Kişi k'anun derdi yok nâ-merd olur (b. 43)

Derd-mend ol râhat-ı cân bulasın
Cânlarun derdine dermân bulasın (b. 44)

Ahmedî 552-556. beyitler arasında halka lutfedilirse halkın da güzellikle karşılık vereceğini ifade etmektedir. Halka sertlikle muamele eden kişinin payidar kalamayacağı, kişinin güzel davranışlarla özgür olacağı, sertliğin asiliği doğuracağı, kaba muameleyle başlayan işin lutufla sonlanamayacağını söylemektedir.

Lutfıl'olsa tâ'ata var i'tibâr
Unf-ıla oldukda kalmaz pâyidâr (b. 552)

Kamu halka sen gerek lutf idesin
Lutf varken hayf kim unf idesin (b. 553)

Kul olur lutf-ıla âzâde kişi
Unf-ıla âsîlıg olur kul işi (b. 554)

Kankı iş kim unf-ıla hâsıl olur
Unf çün götrile ol zâyil olur (b. 555)

Unfı ol vaktın gerek ide kişi
Kim anuñ lutf-ıla bitmeye işi (b. 556)

2210. beyitte Ahmedî, dünyada ve ahirette gönül ferahlığı isteyen kişinin kötü işlerden uzak durması gerektiğini öğütlemektedir.

Dünya vü ukbâda dilersen fütûh
Yavuz işden idesin hem-çün nasûh

Behiştî genellikle "sakın" diyerek öğütlerde bulunmaktadır. 490. beyitte kişiyi arkadaşının kötüye ya da iyiye sevk edeceğini, kötü arkadaş edinmekten sakınılması gerektiği söylenmektedir.

Kişiyi ider hem-nişîn nîk ü bed
Sakın bed-musâhib idinme ebed

1391 ve 1392. beyitlerde gafletten kaçınılması, şeref bulmak için de latif olan ibadete devam edilmesi gerektiği; 5712 ve 5713. beyitlerde de ilim ve amelden vazgeçilmemesi, yiğitliğin ve sıhhatin gelip geçici olduğu söylenmektedir.

BEHİŞTÎ sakın gâfil olma inen
Ne kimse kalur bu cihânda ne sen (b. 1391)

'İbâdet gibi nesne yokdur latîf
Ana sa'y kıl kim olasın şerîf (b. 1392)

Koma 'ilm ü a'mâli elden sakın
Sana kalıcak dahı oldur hemîn (b. 1393)

Bugün yarın eyle geçer rûzigâr
Yigitlikde sıhhatde yokdur karâr (b. 1394)

12. EĞLENCE HAYATI

12.1. Eğlence Meclisleri ve Güzellerin Durumu:

Ahmedî'de eğlence meclisleri Behiştî'ye nazaran daha sade anlatılmıştır. Ahmedî'nin eserinde, *Der-Sıfat-ı Bezm-i İskender ve Ârâyiş-i Ân* başlığıyla İskender, Kayd'ın gönderdiği hakîm ile dünyanın yaratılışından Allah'ın vasıflarına, seyyarelerin boyutlarından vücut sıhhatine kadar çeşitli konulardan sohbet ederler. Ardından iki şah mutmain olmuş bir halde eğlence meclisi kurdurur. 2791. beyitten 2799. beyitler arasında *Der-Sıfat-ı Çeng* başlığıyla saz meclisinin hususiyetleri, sazın âşıkların gönlünü yaktığı; 2800-2819. beyitler arasında *Der-Sıfat-ı Nây* başlığıyla neyin vasıfları işlenir. Bu bölümün ilk beytinde ney'in ayrılıklardan şikâyet etmesinden bahsedilmekte Mesnevî'ye telmih yapılmaktadır. Ayrıca bu bölüm on sekiz beyit halinde Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin ilk on sekiz beytini hatırlatacak şekilde yazılmıştır.

3589-3607. beyitler arasında *Sıfat-ı Bezm-i İskender-i Zülkarneyn* başlığıyla İskender'in düzenlediği bir eğlence meclisi anlatılır. Bu mecliste altın kadehlerde şaraplar, ud nağmesi, güneşi kıskandıracak parlaklıkta, gül yanaklı sâkîler bulunmaktadır. Eğlencenin ardından İskender herkese kıymetli hediyeler vermiştir.

Ahmedî, *Dâsitân-ı İskender Bâ-Kaydâfa Melike-i Magrib Ve Hîle-i û Bâ-Kaydâfa* başlığıyla 4444-4452. beyitler arasında mağrip melîkesi Kaydâfe'yi tasvir etmektedir. Kaydâfe ile halvette kalan İskender'in gön-

lü huzurla dolmuştur. Onun cemali İskender'i mahv etmiştir. Gamzesi canına kastetmiş, saçları gönlünü avlamıştır. İskender ona bakarken o da aya nazar etmektedir. Ardından Kaydafe'nin sorusu üzerine gezegenlerin yaratılış hikmetlerini İskender anlatır ve gezegenler hakkında tek tek bilgi verir. Bu konu 4519. beyte kadar devam eder.

Behiştî'de ise eğlence meclisleri daha canlı ve detaylı anlatılmaktadır. Beyit sayısı itibariyle de daha fazla yer kaplamaktadır. Ayrıca bu meclislerin oturma düzenleri, tezyini, meclislerde ikram edilen yiyecek ve içecekler, icra edilen müzikler ve güzeller canlı sahnelerle tasvir edilmektedir.

538 ile 553. beyitler arasında eğlence meclislerinden biri şöyledir: İskender yine bir gün, en yakın veziri ve musahipleriyle oturmuş dünya dertlerinden uzaklaşıp sohbet ediyordu. Şahlara layık bir meclis kurulmuş, gâh şarap içiliyor gâh müzik dinleniyordu. Bir yandan tatlı şaraplar yudumlanıyor diğer yandan ud sesleri kalbe şifa veriyordu. Ney delinip içi nefesle doldukça akıl da arzu ve isteklerle doluyordu. Barbut inledikçe sürahi de ona iştirak ediyor, güzeller şarap içtikçe de dudaklarından kadehler balla tatlanıyordu. Org çalınca ciğerlerden kanlar boşanıyordu. Hânendeler, sâzendeler ve sâkîler şâhın meclisini cennet bahçelerine çeviriyordu. Kırmızı şarapla taze hurma meclise ferahlık veriyordu.

1934 ile 1977. beyitler arasında da düzenlenen eğlence meclislerinden biri canlı sahnelerle anlatılır. İskender, İran'ın fethinin ardından bütün beylerin, komutanların, yüksek zümreye mensup olanların katıldığı bir eğlence meclisi tertip eder. Meclis dilberlerle süslendiğinden her yanı mutluluk kaplamış, gam azalmıştır. Mecliste muganniler dizilmiş, kimi çalpara kimi de def çalmaktadır. Güzel yürüyüşlü sâkî kadehle bezme gelir, sürahi de hazır bulunur. Eğlence meclisi gülbahçesine benzemektedir, askerler o gülşenin çemeni, şâh da servi ağacı gibidir. Bu gülşende kadehler yer yer dizilmiş gelinciklere, sâkî de gümüş göğüslü tazecik fidanlara benzemektedir. Sâkî herkesin önüne altın sürahiyle kadeh koymaktadır. Meclis, ortasından Kevser akan cennet bahçelerine benzemektedir. Kadehler dolup boşalırken çengi de raks etmektedir. Def çalınmakta, insanlar da elleriyle ritim tutmaktadır. Sevgilinin elindeki dolu kadeh, fidanında açılmış tazecik laleye benzer. Rengârenk elbise-

siyle tavusa benzeyen rakkâs, mis kokular saçarak raks etmekte, herkesin aklını başından almaktadır. Ud, ney, rebab meclistekileri kimi zaman şenlendirmekte, kimi zaman da ciğerleri dağlamaktadır. Şah meclise o kadar çok tatlı çerezler döktürmüştür ki gören sarayın şekerden yapıldığını zannedecektir. Sofra; içi ferahlatan yiyecekler, ballı macunlarla donatılmıştır. Taze kebaplar, bıldırcın, sülün, tavuk, keklik etleriyle doludur. İştah açan turşular, ekşiler sofraya konur. Yemekler yenildikten sonra yemeğin hazmı için sâkî kadehleri tekrar sunar. At kulağı ve aşkar gözü cinsi şarapları da içince herkesin gözü kulağı açılır. Şah her beye bir diyar hediye eder. Kendilerini süslü kıyafetler, altın kemerler, gümüşlü eğerler ve hediyeler ile uğurlar. Şah o kadar çok altın hediye etmiştir ki hazinede hiçbir şey kalmamıştır. Beylerin hediyeleri taşıyabilmesi için atlar da verilmiştir.

2182 ile 2185. beyitler arasında, Keyd ile İskender'in eğlencesi anlatılmaktadır. Misafirler gidince iki şah eğlence meclisinde ele kadehleri alırlar. Sürahi meclise gelir, güzeller inci dişler gibi dizilir. Muganni bezme zevk ve safa verir. Kırmızı renkli kadeh meclisi üç kere dönünce şehlerin yanakları pembeleşir.

2195 ile 2197. beyitler arasında Keyd İskender'e câm-ı Cem'in özelliklerini anlatır. Bu kadehle ne kadar şarap içilse de baş ağrısı yapmaz. Eğer içinden bin yıl da şarap içilse eksilme olmaz.

3644 ile 3669. beyitler arasında, Fağfur'un topraklarını da feth ettikten sonra İskender'in tertip ettiği bir eğlence anlatılır. Şah meclise lezzetli, tatlı meyveler ve şarap getirtir. Âlemde ne kadar nimet varsa sofra o nimetlerle donatılmıştır. Bademler, helvalar meclisi tatlandırmaktadır. Yemekler bitip herkes doyunca şarap gelir. Sürahi, şarkıcılar gibi saf tutmuş ve yanında da def gibi kadehler dizilmiştir. Sâkîler devretmeye başlar, saray o kadar çok şarkıcıyla dolmuştur ki rakkâselere yer kalmamıştır. Rûd sazı çalarken bülbül sadâlı dilberler de şarkı söylemektedir. Sâkî, tavus kuşu gibi çemene benzeyen mecliste salınırken gamzeleri de misafirleri avlamaya başlamıştır. Meclis; gülbeşekerler, çeşit çeşit çerezler, şaraplar, kadehler, kebaplar, mûsikî nağmeleriyle dolmuştur. Meclis güzel kokularla dimağları ferahlatmaktadır. Hava, ney sadâsıyla dolmuş, meclis şarap dalgalarıyla coşmuştur. Org ve kemençe çaldıkça dinleyenlere uyku ilacı gibi gelir. Gözü yürek yaralayan

sazendeler çalpara çalmakta, rakkâseler döndükçe saçlarından anber kokuları saçılmaktadır. Dolunay misali defler vurulmakta, şahlar ay ve güneş misali karşılıklı oturup kadehlerini yudumlamaktadır.

3677 ile 3706. beyitler arasında Çin hakanının İskender'e sunduğu hediyeler ve cariyeler tasvir edilmektedir. Özellikle Nigar adlı bir güzel, ideal güzel olarak bütün detaylarıyla anlatılmıştır. Hıtâ ve Çin diyarından gelen bu güzellerin boyu şimşad ve servi ağacına, endamları çemenlikte gezinen sülünlere benzemektedir. Hepsi nazlı büyütülmüştür ve birer dolunay kadar parlaktır. Gözleri hileci cadıdır, gamzeleri kan akıtıcıdır. Hepsi elma gerdanlı, gül yüzlü, narenç kokuludur. Misk ve anber kokularından örtüleriyle güneşi kıskandıracak güzelliktedirler. Hepsi bir birinden güzel olmasına rağmen, birisi vardır ki -adı Nigâr- eşi benzeri yoktur. Göğüsleri yasemin kokulu, yanağı gül, cemâli bahardır. Ağzı gonca, dudakları şekerdir. Sadef gibi kulakları inciyle dolu, mücevher kutusu gibidir. Bir kılla iki âlemi asar, kalçalarını oynattıkça insanın aklını başından alır. Çocukları kıskandıracak derecede melek yüzlüdür, başdan ayağa ışıklar saçmaktadır. Gazelhân olmasından belli ki gazal gibi güzeldir. Gözü âhûdur, kirpikleri orduları dağıtır, beni yanağında Peren (Ülker) yıldızı gibi parlaktır. Teni kâfur gibi beyaz, gerdanı mum gibi parlaktır. Saçının her telinde nice canlar asılmıştır. Temiz yüzlü, siyah benli, gül endamlı, misk kokulu, billur boyunlu, sülün endamlı, ince parmaklıdır. Gönül kuşunu avlamak için yay kaşlarına kirpiklerini ok yapmıştır. Saçları misk kokulu kemend, boyu servi gibi düzgündür. Alnı ay, yanakları da güneştir.

12.2. Gülşah Hikâyesi (Işk-nâme)

Ahmedî, 1930. beyitte "Işk-nâme" olarak adlandırdığı bir hikâyeye yer vermektedir. Bu bölüm Behiştî'de bulunmamaktadır. 1331. beyitten itibaren *Reften-i İskender Be-Sistân Be-Tarîk-ı Risâle ve Âşık-Şüden-i û Be-Duhter-i Zer-Esb* başlığıyla 625 beyit halinde bu bölüm yazılmıştır. Kendisi bu bölümü, aşk mesnevilerinden daha üstün bir şekilde iki günde bitirdiğini söyler. Hikâyede Gülşah'ın İskender'e âşık olması, İskender'in Gülşah'tan ayrılışını çok derinden hissettiği anlatılmaktadır. 1620. beyitte İskender'in kanı yere döküldüğünde Gülşah adının yazıldığı söylenerek hasretin ve aşk acısının derecesi anlatılır:

Kanı-y-ıla kim dökilürdi şahuñ
Adı yazılurdı yirde Gülşahuñ

Behiştî'de müstakil bir aşk hikâyesi anlatılmamaktadır. Anlatılan kısımlarda da İskender, Ahmedî'nin "Işk-nâme"sinde olduğu gibi kendinden geçmiş bir âşık profili çizmez ve bu derece kendini harap eden bir âşığa rastlanmaz.

Ahmedî'de İskender 1629-1631. beyitler arasında Gülşah'a bir mektup yazar ve Gülşah bu mektup sebebiyle hasta olur. Mektubu alır almaz aşk bağından cenneti andıran bir rüzgar eser. Aşk ateşiyle ruhu coşan Gülşah'ın aklı gider:

Nâmeden çün oldı Gülşâha habar
Nâmeyi açdı ki ide-y-di nazar (b. 1629)

Işk bâgından irişdi bir nesîm
Reşk-i bâd-ı bâg-ı Cennât-ı Na'îm (b. 1630)

Işk odından cânı ol dem itdi cûş
Gitdi ol sâatde andan akl u hûş (b. 1631)

Behiştî'nin savaş sahnelerini anlatırken gösterdiği mübalağa gücünü Ahmedî, aşk sahnelerinde göstermektedir. 1639 ve 1640. beyitlerde Gülşah, İskender'den aldığı mektubu başına koyup yüzüne sürmüştür. O derece kanlı gözyaşı dökmüştür ki ne kadar kuru şey varsa yaş olmuştur:

Nâmesini çünki şâhuñ gördi ol
Başına koyup yüzine sürdi ol

Ol kadar kan aglayuban dökdi yaş
K'oldı her ne kurı-y-ısa yirde yaş

Ahmedî'de, Behiştî'de görülmeyen bir duruma rastlanmaktadır: İskender, fethetmeye geldiği Gülşah'ın diyarında belki Gülşah korkar diye savaşmaktan vazgeçer:

Nâ-gehân korha diyü Gülşâhı şâh
Komadı kim ceng ideler sipâh (b. 1748)

Didi Gülşâh'ı nice korhıdayım
Anı k'andan korhar ol nic'ideyim (b. 1749)

Nâ-gehân bir zahm irişürse aña
Andan öndin irişür bî-şek baña (b. 1750)

Hatta İskender'le Gülşah aşkını izah etmek için Ahmedî, Leyla ile Mecnun'u örnek verir:

İşbu hâli k'iderem saña beyân
Diledi Mecnûn k'ide halka ayân (b. 1761)

Vardı Leylî'yi bıçagı-y-l'urdı ol
Lîki zahmın kendüye irgürdi ol (b. 1762)

Ol bıçag-ıla k'anı urdı dürüst
Kendüyi yaralayuban düşdi süst (b. 1763)

Kendüyi Leylî'de buldı ol yakîn
Lâ-büd an'irdi bıçah zahmı hemîn (b. 1764)

Ahmedî 1933. beyitte 605 tane cevherin bu cevher kutusuna dercedildiğini söyleyerek "Işk-nâme"yi bitirir.

Dercdür bu dürcde iy pür-hüner
Altı yüz dahı biş dâne güher

SONUÇ

Ahmedî'nin *İskender-nâme*'si ile Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinin şekil ve muhteva hususiyetleri bakımından karşılaştırıldığı bu makalede, müelliflerin birbirinden farklı unsurlara önem vererek eserlerini oluşturduğu görülmüştür. Özellikle Behiştî'nin Ahmedî'den farklı olarak, II. Bayezid'le yaşadığı tatsızlık sebebiyle olsa gerek, devrin siyasî yapısının olumsuz yönlerini eleştirme yoluna gitmediği, sadece adaletli davranmanın faziletlerini anlatmakla yetindiği tespit edilmiştir. Ahmedî'nin eserinde görülen eski Türk destanlarındaki ağaç mitinin Behiştî'de bulunmaması, Ahmedî'nin Türk mitlerinden istifade ettiği ancak Behiştî'nin bu hususa itibar etmediği, farklı durumlara temas etmeyi tercih ettiği kanaatini doğurmuştur. Ahmedî'nin eserinde Behiştî'den farklı olarak bazı nazım şekillerine yer verildiği görülmektedir. Ayrıca Ahmedî, İskender hikâyesinin yanında eserine, bir cihan tarihi bölümü

ekleyerek eserini tarihî bir kaynak haline de getirmeyi başarmıştır. Ahmedî'nin eserinde yer alan 625 beyitlik "mevlid" bölümü de müellifin, İskender hikâyelerine kazandırdığı farklı bir kısımdır. Denilebilir ki Ahmedî Behiştî'den farklı olarak; sanatlı söyleyişle, İskender hikâyesi içinde birtakım canlı sahnelerin anlatımıyla eserini çevrelemek yerine, asıl konu dışında başka unsurları öne çıkarmayı tercih etmiştir. Behiştî'nin eserinde ise İskender hikâyesi, eserin temelini teşkil etmekte, müellif bütün sanat gücünü ve hayal unsurlarını bu hikâye çerçevesinde dile getirmeye çalışmaktadır. Ahmedî eserinde, asıl gayesinin İskender hikâyesini anlatmak olmadığını, temsiller yoluyla manevî hakikatleri izah etmek olduğunu söylemektedir. Ahmedî, yaratıcının varlığını ve evrendeki yansımalarını konu alan bir kelam kitabı gibi, Allah'ın isim ve sıfatlarını detaylı bir şekilde, bilginlerin ağzından, belli bir sıralama takip ederek izah etmektedir. Behiştî'de ise tevhit bölümü dışında yaratıcının hikmetlerinden bahsedilmemiş, müellifin, Allah'ın yaratma vasfının evrendeki yansımalarını inceden inceye anlatma yoluna gitmediği görülmüştür. Bu ve benzeri durumlardan yola çıkarak Ahmedî'nin eserini, dînî ögelerle çevrelemek istediği söylenebilir. Ayrıca Ahmedî sık sık başlıklar kullanarak, bazen iki beyitte bir, okuyucuyu sonrasında anlatılacak konuya hazırlamakta, okuyucuya ön bilgi vermektedir. Bunun da konunun daha rahat kavranmasını sağladığı görülmüş, Behiştî'nin bunu tercih etmediği tespit edilmiştir. Farklı dönemlere mensup olsalar da müelliflerin danışarak iş yapmanın önemi, dünyaya bel bağlanılmaması gerektiği, bilge kişilerin nasihatlerine önem verilmesinin lüzumu, söz söyleme adabı konularının üzerinde uzun uzadıya durmaları, bu konuların her dönemde ayrı bir önem arzettiği sonucunu doğurmaktadır. Ahmedî'nin eserinde eğlence meclislerinin Behiştî'ye nazaran daha sade ve kısa anlatıldığı gürülmüştür. Behiştî'nin eserinde görülen; meclis âdâbı, oturma düzeni, yapılan ikramların türleri ile ilgili bilgilere Ahmedî'nin eserinde rastlanmamaktadır. Böylece her döneminin değer yargılarındaki, önem sırasındaki farklılaşmanın eserlere yansıdığı tespit edilmiştir. Ahmedî'nin eserinde geçen savaş sahneleri Behiştî'ye nazaran daha az ayrıntı içermektedir. Behiştî'de savaş meydanları, savaş malzemeleri detaylı bir şekilde verilirken Ahmedî'de bu durum görülmez.

Ahmedî'deki İskender'in Behiştî'deki kadar sert mizaçlı, savaşı önceleyen, cihan hâkimiyeti fikrini her şeyin önüne alan bir karaktere sahip

olmadığı görülmüştür. Ahmedî'deki "âşık İskender" karakterinin yerinde Behiştî'de "savaşçı İskender" karakterinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Ahmedî'nin hikâyesindeki hakîmlerin verdiği öğütler dışında, kendisinin de öğütlerde bulunduğu görülmüş; ancak Behiştî'de hayata dair öğütlerin, her bilge kişinin kendi alanına dair tarafları ön plana çıkararak, verildiği anlaşılmıştır. Her iki şairin de dînî literatüre hâkim oldukları tespit edilmiş; ancak dînî bilgiler verme hususunu Behiştî'ye nazaran Ahmedî'nin öncelediği tespit edilmiştir. Behiştî'de hikâye, asıl karakter olan İskender'le başlarken Ahmedî'de İskender'e gelene kadarki tarihî süreç hakkında da bilgi verilmektedir. Ahmedî eserinde İskender'in doğumunu, ona isim verilmesini, Zülkarneyn nâmının niçin verildiğini ve yetiştirilmesinin safhalarını da anlatmaktadır. Behiştî bu bilgilerin hiçbirine yer vermemiştir. Böylece Ahmedî'nin eserinin kronolojik olarak İskender karakterinin öncesi ve sonrası hakkında daha detaylı, ayrıntılara önem veren bir anlatıma sahip olduğu anlaşılmıştır. Behiştî'de kadın bir güzellik unsuru olarak ele alınırken Ahmedî'de kadın hem bir güzellik unsuru hem de tehlikelerinden kaçınılması gereken bir karakter olarak işlenmiştir. Bu durum iki müellif arasındaki görüş farklılığını ortaya koyduğu gibi dönemin değişmesi sebebiyle farklılaşan değer yargılarının da bir göstergesi olabilir. Ahmedî'de eserin müstakil bir "sebeb-i telif" bölümü bulunmadığı tespit edilmiştir. Ahmedî'nin eserinde yaklaşık 200 beyit halinde uzayla ilgili verdiği detaylı bilgilere Behiştî'de rastlanmamaktadır. Bu ve benzeri bölümler de Ahmedî'nin eserinin; din, uzay, tarih, coğrafya vb. konularda bilgiler veren, birçok ilmi içinde barındıran bir bilimler kitabı olma yönünü ortaya koymaktadır. Bu anlatılanların ışığında Ahmedî'nin İskender konusu yanında birçok meseleyi ele aldığı, eserinde öne çıkan unsurun İskender hikâyesi olmadığı, eserinin ihtiva ettikleri bakımından Türk edebiyatı ve Türk tarihi açısından çok önemli bilgiler içerdiği anlaşılmıştır. Behiştî; Şeyhî ve Ahmedî'nin tarzlarını beğenmediğini, onları "kuru meze" gibi bulduğunu eserinde ifade etmektedir. Bu ve benzeri sebeplerle onun, Ahmedî'yi gerek üslup gerekse içerik bakımından takip etmediği, daha çok söyleyiş güzelliğini ve hikâyenin bütünüyle işlenmesini öncelediği tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmayla, Ahmedî'nin eseri üzerinde detaylı bir dil çalışmasının yapılması ve eserde geçen atasözleri, deyimler ve hikmetli sözlerle ilgili incelemenin gerekliliği ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Kaynaklar

AKALIN, Mehmet (1975), *Ahmedî Cemşîd ü Hurşid (İnceleme-Metin)*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

AKDOĞAN, Yaşar (1988), *Ahmedî Divanı'ndan Seçmeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

_____ (2000), *İskendername'den Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

_____ *Ahmedî İskender-nâme*, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219053/h/ahmediskendernameyasarakdogan.pdf E.T.:26.10.2013.

AKYOL, Aysun (1990), *Hamzavî Kıssa-ı İskender Metin Sözlüğü ve Dilbilgisi Özellikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AVCI, İsmail (2013), *Türk Edebiyatında İskender-nâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskender-nâmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Balıkesir: Balıkesir Ünviversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2014), *Behiştî Ahmed Sinan'ın (ö. 917/1511-12?) İskender-nâme'si (İnceleme-Metin)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

ÇELEBİOĞLU, Âmil (1999), *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV.yy'a kadar)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

ÇINAR, Bekir (1995), *Taşlıcalı Yahya Gencîne-i Râz İnceleme, Metin, İndeks*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ERYARSOY, M. Beşir ve Savaş Kocabaş (2012), *İbn Kesir Tefsiri Tam Metin*, (XII cilt), İstanbul: Polen Yayınları.

FEYZİOĞLU, Nesrin (1991), *İskender-nâme üzerine bir inceleme*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İPEKTEN, Haluk (1986), *Eski Türk Edebiyatı Edebî Bilgiler, Nazım Şekilleri-Aruz Ölçüsü*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

KALFA, Mahir (1994), *Kıssa-i İskender 301a-405a (Giriş-Metin-Dizin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARAHAN, Abdülkadir (1966), *Figânî ve Divançesi*, İstanbul: İÜEF Yayınları.

KAYTAZ, Fatma (2011), *Behiştî Târihi (791-907 / 1389-1502) (Giriş, Metin, Dizin)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

KILIÇ, Filiz (2002) "Nazım Şekilleri", *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.

_____ (2010), *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-Şu'arâ (İnceleme-Metin*), (III cilt), İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

KUTLUK, İbrahim (1981), *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-şu'arâ*, (II cilt), Ankara: TTK Yayınları.

LEVEND, Agâh Sırrı (1951), " Ahmed Rızvan'ın İskender-nâmesi", *Türk Dili,* S.3, Ankara: TDK Yayınları, 143-151.

_____ (1965), *Ali Şir Nevâî Hayatı, Sanatı ve Kişiliği, Ankara*: TTK Basımevi.

_____ (1967), "Divan Edebiyatında Hikâyeler", *TDAY Belleten*, S. 266, Ankara: TDK yayınları, s.71-117.

ÖGEL, Bahattin (1971), *Türk Mitolojisi* , (II cilt), Ankara: Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü.

_____ (1971), *Türk Mitolojisi*, (II cilt), Ankara: Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü.

SARAÇ, Yekta (2000), *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul: Bilimevi Yayınları.

_____ (2013), *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: Gökkubbe Yayınları.

ŞELÇUK, Bahir (1999), *Nâlî Mehmed Efendi Tuhfetü'l Emsâl (İnceleme-Metin-Dizin)*, Malatya, http://ekitap.kultur.gov.tr/dosya/1-292430/h/nali-mehmed-efendi---tuhfetul-emsal.pdf, E.T.: 23.11.2013.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1981), *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl (Gramer-Metin-Sözlük),* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

TÖREN, Hatice (2001), *Alî Şîr Nevâyî Sedd-i İskenderî (İnceleme-Metin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÜNVER, İsmail (1975), *Türk Edebiyâtı'nda Manzum İskender-nâmeler*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: AÜDTCF.

_____(1978), "Ahmedî'nin İskender-nâmesi'ndeki Mevlid Bölümü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten,* 1977'den Ayrıbasım, Ankara, s. 355-411.

_____(1983), *Ahmedî İskender-nâme İnceleme-Tıpkıbasım,* Ankara: TDK Yayınları.

_____(1986), "Ahmed-i Rıdvan", *TTK Belleten,* Ankara, .S.196, s. 73-125.

_____(1999), "İskender", *DİA*, XXII, İstanbul: TDV Yayınları, s. 557-559.